

The reasons for the approval of the permanent members of the Security Council for the establishment of a no-fly zone in Iraqi Kurdistan

Farzad Rostami¹
Saywan Moradi²

Abstract

The establishment of no-fly zones in recent decades has been one of the significant political and geopolitical issues in various global events, as it has triggered a series of changes and other developments. Among the important events in the Middle East that have brought about transformations in the region was the creation of a no-fly zone in Iraqi Kurdistan. This event served as a prelude to the establishment of the Kurdistan Regional Government, paving the way for the Kurds' first experience of governance with international recognition and de jure status. In this article, by reviewing the various experiences of no-fly zones in different countries worldwide —such as in the former Yugoslavia and Libya— and the normative reasons cited for the establishment of such zones from a legal perspective, an effort is made to shed light on the ontological and fundamental dimensions of the issue from the perspective of energy security and Israel's security. The authors, by examining historical developments in this regard, with an emphasis on factors such as power accumulation, geographical proximity, offensive capabilities, and aggressive intentions, explore this issue in depth. Thus, this article poses the following question: What were the reasons and motivations behind the agreement of the permanent members of the Security Council to establish a no-fly zone? In response to this question, using a descriptive-analytical method and the theory of balance of threat, the hypothesis is formulated that Iraq's threats to Western energy security— manifested in its invasion of Kuwait, which allowed it to control 25% of the world's oil— and the country's threats against Israel in the years 1973 and 1991 were among the factors leading to consensus and agreement among the permanent members of the Security Council for the establishment of a no-fly zone in Iraqi Kurdistan.

Keywords: No-fly zone, Security Council, Iraqi Kurdistan, Energy security, Israeli security.

-
1. Associate Professor, Department of Political Science, Razi University, Kermanshah, Iran.
f.rostami1361@gmail.com
  2. Masters student of International Relations, Razi University, Kermanshah, Iran (Corresponding Author).
saywanmoradi955@gamil.com

Mesopotamian Political Studies, 2024, Vol. 3, Issue 1, pp. 69-102.

Received: 13 November 2024, **Accepted:** 27 December 2024

Doi: 10.22126/mps.2024.11306.1046

Copyright © The Authors
Publisher: Razi University.

Extended Abstract

1. Introduction

Since its establishment, Iraq has faced two major crises: the Kurdish issue and its geopolitical constraints, particularly its limited access to the sea. Additionally, the country's vast hydrocarbon reserves have always attracted the attention of foreign powers. The interaction between these two critical elements has led Iraq's politics to focus on reshaping the regional order. One of Iraq's most significant efforts in this regard was its aggression against two neighboring countries, which triggered a chain of regional and international crises and tensions. The most significant and dangerous of Iraq's actions in redefining the regional order was its invasion of Kuwait, which, given the role of oil in the security of Western countries, provoked a strong reaction and forced them to take military action. The Western countries' attack on Iraq had other consequences, including the Kurdish uprising in 1991, which set the stage for foreign intervention in the internal structure of the Iraqi state. The manner of foreign intervention was through the establishment of a no-fly zone, as stipulated by UN Resolution 688.

2. Theoretical framework

Until the early 21st century, the realist theory of balance of power was the most important and oldest theory for explaining relations between powers and one of the key theories in international relations. However, events such as the collapse of the Soviet Union and the end of the bipolar system, the emergence of the United States as the sole superpower in the international system, and the lack of a balance formed against it until the late 20th century led many theorists to question the applicability and explanatory power of the balance of power theory. They criticized this theory, as after the collapse of the Soviet Union, the United States became the most powerful state in the international system, but there was no serious movement for balancing against this power by other states. In contrast, the theory of the balance of threat was proposed by Stephen Walt, a prominent theorist of defensive realism. Walt believes that the basis for forming alliances in the international system is the balance of threat, not the balance of power. States form alliances in response to threats, so Walt emphasizes the importance of balancing threats over balancing power. A threat is a combination of the rival state's offensive power, military capabilities, geographical proximity, and potential aggressive intentions. Thus, mere power is not important; other factors also play a role.

In applying this theoretical approach, it can be argued that this paper considers Iraq's threats against two components of Western foreign policy—energy security and the security of Israel—as the factors leading to the creation and establishment of the no-fly zone in Iraqi Kurdistan. Therefore, the main focus of this paper is on Iraq's threats against Western countries, and the theory of the balance of threat can be instrumental in explaining these developments in Kurdistan, Iraq.

3. Methodology

This article has been written using a descriptive and analytical method, with the help of online articles and library sources.

4. Discussion

The collapse of the Ottoman Empire can be considered the beginning of the formation of modern states in the Middle East. The establishment of these states aligned with the interests of countries, particularly Britain. In this context, it can be acknowledged that these countries lacked the existential reasons for the formation of a state. As a result, one of the characteristics of these states has been the dominance of one ethnic group over others and the deprivation of their political power and rights. Iraq was no exception to this rule, and from 1921 to 2003, when the Sunnis held power, the Kurds and Shiites were excluded from political power. This disregard for the demands of the Kurds led to their struggles with this unitary government, and since the incorporation of the Mosul province into Iraq in 1921, they continued their resistance until the collapse of the Ba'ath regime. A more recent example of Kurdish uprisings was in 1991, when, after Iraq's invasion of Kuwait and the coalition forces' reaction led by the United States, along with the defeat of the Iraqi army, the Kurds seized the opportunity to prepare for an uprising. This revolt and rebellion began in the city of Raniya and spread throughout all of Kurdistan. As a result, Iraqi forces withdrew from Kurdistan, and Kurdish forces took control of Iraqi Kurdistan.

5. Conclusion and Suggestions

Iraqi Kurdistan is a region where any geopolitical action can impact the surrounding countries, including Iran and Turkey. The establishment of this region helped strengthen the geopolitical position of the Kurds in the area and elevated their status as a non-state actor in both Iraq's internal dynamics and regional equations. One of the key aspects of the no-fly zone in Iraqi Kurdistan is that the Security Council's approval to establish it marked the first experience of federalism in the Middle East. The bipolar world and the Cold War atmosphere enhanced the sovereignty of nation-states, meaning that an attack on the sovereignty of a country was interpreted as an attack on one of the poles in the bipolar world. This taboo was broken during the collapse of the bipolar system, and we saw the Security Council's active role in humanitarian intervention after the Cold War. The central question of this research was to analyze the reasons behind the permanent members of the Security Council's agreement to create the no-fly zone in Iraqi Kurdistan. This study assessed to what extent the legal and political components influenced the creation of this regional event. Using the theory of balance of threat in this paper, it was concluded that Iraq's threats against energy security and Israel's security, along with the regional structure of the Middle East, formed a security framework driven by political and security interests based on normative and humanitarian ideas. Therefore, political and security interests take precedence over humanitarian ideas in terms of ontology. Accordingly, it must be acknowledged that in analyzing the context of the no-fly zone in Iraqi Kurdistan, attention must be paid to the regional and international conditions and relationships.

دلایل موافقت اعضای دائم شورای امنیت با شکل‌گیری منطقه پرواز ممنوع در کردستان عراق

فرزاد رستمی^۱

سیوان مرادی^۲

چکیده

ایجاد مناطق پرواز ممنوع در چند دهه گذشته یکی از مسائل مهم سیاسی و ژئوپلیتیکی در میان رویدادهای مختلف جهان بوده است؛ چرا که سلسله‌ای از تغییرات و رویدادهای دیگر را به دنبال دارد. از جمله رخدادها تاریخی مهم در منطقه خاورمیانه که موجبات تحولات را در این منطقه رقم زد، ایجاد منطقه پرواز ممنوع در کردستان عراق بوده است؛ رویدادی که مقدمه‌ای بر تشکیل حکومت اقلیم کردستان شد و زمینه اولین تجربه زمامداری کردها را که رسمیت بین‌المللی و ماهیت دوزور داشته باشد فراهم کرد. از این‌رو، در این مقاله با مرور تجارب مختلف منطقه پرواز ممنوع در کشورهای مختلف در سطح جهانی از جمله یوگسلاوی سابق و کشور لیبی و همچنین دلایل به‌هنگار برای ایجاد این مناطق به‌لحاظ حقوقی، تلاش شده تا پرتوی بر بُعد هستی‌شناسانه و بنیادین مسئله از دیدگاه امنیت انرژی و امنیت اسرائیل افکنده شود. نویسندگان با مرور هر آنچه از این حیث در طول تاریخ معاصر رخ داده است، با تأکید بر مؤلفه‌هایی همچون انباشت قدرت، نزدیکی جغرافیایی، قابلیت تهاجمی و نیت تهاجمی، به کنکاش این مسئله پرداخته‌اند. از این‌رو، در این مقاله این پرسش طرح شده است که دلایل موافقت اعضای دائم شورای امنیت با ایجاد منطقه پرواز ممنوع در کردستان عراق چه بوده است؟ در پاسخ به این پرسش با روش توصیفی - تحلیلی و با بهره‌گیری از نظریه موازنه تهدید، به صورت‌بندی این فرضیه پرداخته شده است که تهدیدات عراق علیه امنیت انرژی غرب که در حمله به کویت تجلی یافت و توانست ۲۵ درصد نفت جهان را در دست بگیرد و همچنین تهدیدات این کشور علیه اسرائیل در سال‌های ۱۹۷۳/۱۳۵۲ و ۱۹۹۱/۱۳۷۰ از زمینه‌های اتفاق نظر و توافق میان اعضای دائم شورای امنیت برای ایجاد منطقه پرواز ممنوع در کردستان عراق بوده است.

واژه‌های کلیدی: منطقه پرواز ممنوع، شورای امنیت، کردستان عراق، امنیت انرژی، امنیت اسرائیل.

۱. استادیار، گروه علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، دانشگاه رازی، کرمانشاه.

f.rostami1361@gmail.com

۲. دانشجوی کارشناسی‌ارشد، گروه روابط بین‌الملل، دانشگاه رازی، کرمانشاه (نویسنده مسئول).

saywanmoradi955@gamil.com

مطالعات سیاسی بین‌المللی، ۱۴۰۳، دوره سوم، شماره اول، ۶۹-۱۰۲.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۲۳، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۰/۰۷

Doi: 10.22126/mps.2024.11306.1046

ناشر: دانشگاه رازی

© نویسنده‌گان.

۱. مقدمه

تجاوز عراق به کویت، شکل‌گیری ائتلاف بین‌المللی به رهبری آمریکا علیه عراق را به دنبال داشت و جنگ اول خلیج فارس را رقم زد؛ جنگی که با بیرون راندن عراق از کویت و تضعیف صدام، مقدمات دو شورش بزرگ در شمال و جنوب عراق را به وجود آورد. قیام کردها در شمال عراق با سرکوب شدید حکومت بعث درهم شکسته شد و موجبات کوچ جمعی و آوارگی میلیونی کردها را به وجود آورد. همچنین منطقه را با بحران و آشفته‌گی ای مواجه ساخت که در تلاش برای سروسامان دادن به وضعیت پیش آمده، شورای امنیت سازمان ملل قطع‌نامه ایجاد منطقه پرواز ممنوع را تا مدار ۳۶ درجه در شمال عراق صادر کرد. این رویداد مجموعه حوادث سیاسی و ژئوپلیتیکی را به دنبال داشت که نیاز به تعمق و واکاوی دارد؛ از این رو، به مثابه مسئله‌ای مهم شایسته بررسی ژرف‌تر است.

عراق از همان آغاز تأسیس آن، با دو بحران مسئله کرد و تنگنای ژئوپلیتیکی (ناشی از دسترسی بسیار محدود آن به دریا) روبه‌رو بوده است. از دیگر سو، این کشور با داشتن ذخایر کربوهیدرات فراوان، همیشه قدرت‌های فرامنطقه‌ای را به خود حساس کرده است. برهم‌کنش این دو مؤلفه مهم موجب شده است تا سیاست در عراق همواره بر محور تلاش برای بازشکل‌دهی نظم منطقه‌ای بچرخد. از مهم‌ترین تلاش‌های عراق در این راستا، تجاوز به دو کشور همسایه بود که زنجیره‌ای از بحران‌ها و تنش‌های منطقه‌ای و بین‌المللی را رقم زد. مهم‌ترین و خطرناک‌ترین اقدام عراق در بازتعریف نظم منطقه‌ای حمله به کویت بود که با توجه به نقش نفت در امنیت کشورهای غربی واکنش‌هایی شدید در پی داشت و آن‌ها را مجبور به اقدام نظامی کرد. حمله کشورهای غربی به عراق پیامدهای دیگری هم داشت و آن قیام کردها در سال ۱۹۹۱ بود که زمینه را برای دخالت قدرت‌های خارجی در ساخت درونی دولت عراق فراهم کرد. نحوه دخالت قدرت‌های فرامنطقه‌ای به این شیوه بود که آن‌ها منطقه پرواز ممنوع را مطابق قطع‌نامه ۶۸۸ تصویب کردند.

در این مقاله با روش توصیفی - تحلیلی این سؤال مطرح شده است که دلایل موافقت اعضای دائم شورای امنیت در ایجاد منطقه پرواز ممنوع چه بوده است؟ درخصوص فرضیه و در راستای پاسخ به سؤال فوق می‌توان گفت که تهدید عراق علیه امنیت انرژی که تجلی آن حمله عراق به کویت بود و نیز تهدیدات این کشور علیه اسرائیل در سال‌های ۱۳۷۰/۱۹۹۱ و ۱۹۷۳/۱۳۵۲ از زمینه‌های توافق نظر اعضای دائم شورای امنیت در ایجاد منطقه پرواز ممنوع کردستان بوده است.

۲. پیشینه پژوهش

اگرچه با این عنوان و در چارچوب موضوع این تحقیق، کم‌تر کتاب و مقاله‌ای را می‌توان یافت که به زبان فارسی نوشته شده باشد، اما با توجه به موضوع مقاله که دربرگیرنده چندین بخش و موضوع پژوهش است، می‌توان به مقاله‌هایی اشاره کرد که با رویکرد حقوقی به این مسئله پرداخته‌اند که عبارت‌اند از:

ذوالعین (۱۳۷۱: ۲۱۴) در مقاله‌ای تحت عنوان «تأثیر وقایع عراق در توسعه حقوق بین‌الملل» نتیجه می‌گیرد که صدور قطعنامه ۶۸۸ را باید گامی به سوی ایجاد حقوق بشردوستانه به شمار آورد. او بر این باور است که تصویب چنین قطعنامه‌ای قدرت دولت را در برابر اقوام کاهش می‌دهد و افراد و ملت‌ها می‌توانند نقش مهم‌تری در کنار دولت در مباحث حقوق بین‌الملل ایفا نمایند. از سوی دیگر، نویسنده معتقد است که چنین تحولی ممکن است مورد پسند همه کشورهای نباشد و جهت تثبیت استقبال لازم را به عمل نیاورند.

امین‌زاده (۱۳۷۸: ۱۱۵۶) در مقاله‌ای تحت عنوان «مناطق پرواز ممنوع و عملکرد شورای امنیت سازمان ملل» از نظر حقوقی، عملکرد شورای امنیت را در بوسنی و هرزگوین و عراق بررسی کرده و به این نتیجه رسیده است که شورای امنیت بدون رضایت دولت عراق به‌زور متوسل شده و هیچ‌کدام از قطعنامه‌های شورای امنیت اجازه مداخلات نظامی و ایجاد منطقه پرواز ممنوع را در عراق نداده بود.

نوروزی و جوانشیری (۱۳۸۴: ۳۱۳) هم در مقاله‌ای تحت عنوان «شورای امنیت و مداخلات بشردوستانه پس از جنگ سرد» موارد مداخلات بشردوستانه در عراق، سومالی و بوسنی و هرزگوین را بررسی کرده‌اند و بر این باورند که مداخلات بشردوستانه ابزاری برای پیشبرد سیاست دولت یا دولت‌های مداخله‌گر بوده است.

قوام و نجفی سیار (۱۳۹۲: ۵۷) در مقاله‌ای تحت عنوان «ارتقای مفهوم مداخله‌ای بشردوستانه در بستر نظریه‌های روابط بین‌الملل با تأکید بر مکتب انگلیسی» مداخلات بشردوستانه را از دیدگاه این مکتب، بررسی کرده و نتیجه می‌گیرند که مکتب انگلیسی یا نظریه جامعه بین‌المللی از توانمندی‌های بیشتری در بررسی و تحلیل این وقایع برخوردار است.

محمدی (۱۳۹۵: ۲۴۲) هم در مقاله‌ای تحت عنوان «منطقه پرواز ممنوع در حقوق بین‌الملل با توجه به عملکرد شورای امنیت» وضعیت منطقه پرواز ممنوع در یوگسلاوی سابق و لیبی و عراق را بررسی کرده و نتیجه گرفته است که با توجه به حاکم بودن اصل عدم مداخله و حاکمیت دولت‌ها، پذیرفتن مشروعیت ایجاد چنین مناطقی با دشواری روبه‌رو است؛ اما از سوی دیگر با توجه به اینکه در حقوق بین‌الملل معاصر، حقوق بشر اهمیت یافته و مسئولیت حکومت‌ها را در قبال اتباع جدی‌تر کرده است، این مسئله می‌تواند قابل دفاع باشد. بنابه باور نویسنده، هیچ‌کدام از قطع‌نامه‌های شورای امنیت اجازه ایجاد چنین منطقه پرواز ممنوعی را نداده است، اما تجربه بوسنی نشان‌دهنده این واقعیت است که تحمیل و اجرای آن توسط سازمان ملل و بر اساس حقوق بین‌الملل صورت گرفت.

ابراهیمی (۱۳۹۶: ۸۲۸) در مقاله‌ای با عنوان «تحول مفهوم مداخله‌ای بشردوستانه در روابط بین‌الملل» دیدگاه‌های نظریه‌های روابط بین‌الملل را در مورد مداخلات بشردوستانه بررسی کرده و نتیجه گرفته است که مفهوم مداخله بشردوستانه دچار تحول مفهومی شده است و نظریه سازهانگاری می‌تواند آن را بررسی کند.

در این راستا می‌توان چنین ادعا نمود که نوآوری و ابعاد تفاوت این مقاله با پژوهش‌های که به آن اشاره شد در این است که این تحقیق تکوین منطقه پرواز ممنوع در کردستان عراق را در چارچوب نظریه‌های روابط بین‌الملل مورد بررسی قرار می‌دهد و عمده مقاله‌هایی که در این زمینه در این راستا موجود است بر ابعاد حقوقی موضوع تمرکز دارند؛ همچنین در این پژوهش، سیاسی شدن موضوعات حقوقی در بستر منافع ملی و خودیاری تحلیل و ارزیابی شده است.

۳. مبانی نظری

۳-۱. موازنه تهدید

تا اوایل قرن بیست و یکم نظریه موازنه قوای واقع‌گرایان^۱ مهم‌ترین و قدیمی‌ترین نظریه برای تبیین روابط بین‌دولت‌ها و یکی از نظریه‌های مهم در روابط بین‌الملل محسوب می‌شد؛ اما وقایعی نظیر فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی و پایان نظام دوقطبی، تبدیل شدن ایالات متحده آمریکا به تنها

ابرقدرت نظام بین‌الملل و نیز عدم شکل‌گیری موازنه در برابر آن تا اواخر قرن بیستم سبب شد تا کاربرد و قدرت تبیین نظریه موازنه قوا توسط بسیاری از نظریه‌پردازان مورد تردید قرار گیرد و انتقادهایی از سوی آن‌ها بر این نظریه وارد شود؛ چرا که بعد از فروپاشی شوروی، ایالات متحده به قدرتمندترین دولت در نظام بین‌الملل تبدیل شد، اما تمایلات جدی برای موازنه علیه این قدرت از سوی دیگر قدرت‌ها مطرح نشد (رسولی ثانی آبادی و روستایی، ۱۳۹۸: ۱۱۷). در مقابل، نظریه موازنه تهدید توسط استفن والت^۱ نظریه‌پرداز مشهور واقع‌گرایی تدافعی، مطرح شده است. والت بر این باور است که اساس تشکیل اتحادها در سطح بین‌الملل توازن تهدید است، نه توازن قدرت. دولت‌ها در واکنش نسبت به تهدیدات دست به اتحاد با یکدیگر می‌زنند؛ بنابراین، تأکید والت بر اهمیت موازنه تهدید به جای موازنه قدرت است. تهدید عبارت است از ترکیبی از قدرت تهاجمی دولت رقیب، توانمندی نظامی، نزدیکی جغرافیایی و نیت تجاوزکارانه احتمالی آن. پس صرف قدرت مهم نیست و سایر عوامل نیز مهم‌اند (فتحی خانقاه، ۱۴۰۱: ۵۹).

منظور از موازنه تهدید این است که آنچه در روابط میان دولت‌ها اهمیت دارد برداشت آن‌ها از یکدیگر به عنوان تهدید است نه صرف میزان قدرت هریک از آن‌ها. دولت‌ها در برابر دولت‌هایی دست به موازنه می‌زنند که تهدید فوری نسبت به موجودیت یا منافع آن‌ها باشد. در برابر قدرت تهدیدگر، اغلب سیاست موازنه در پیش گرفته می‌شود که به معنای اتحاد دولت‌ها در مقابل دولتی است که آن‌ها را تهدید می‌کند (فتحی خانقاه، ۱۴۰۱: ۵۹). والت منابع مختلف تهدید را به چهار دسته طبقه‌بندی می‌کند: ۱. منابع کلی قدرت؛ ۲. مجاورت جغرافیایی؛ ۳. قدرت تهاجمی؛ ۴. نیت تهاجمی.

۳-۱-۱. منابع کلی قدرت

بر پایه نظریه استفن والت، هر اندازه میزان منابع یک دولت بیشتر باشد، آن دولت از پتانسیل بیشتری برای تهدید دیگر دولت‌ها برخوردار است. در اینجا منظور از منابع جمعیت، قابلیت‌های نظامی و صنعتی و قدرت فناوری است. در چنین وضعیتی دولت‌هایی که دارای قدرت فراوان هستند ظرفیت آن را خواهند داشت که دشمنان خود را تنبیه کنند و به دوستان خود پاداش دهند (جانسیز و اعجازی، ۱۴۰۰: ۱۷۰).

۳-۱-۲. مجاورت جغرافیایی

کشورها همچنین در واکنش به تهدیدات ناشی از مجاورت جغرافیایی متحد می‌شوند؛ زیرا توانایی نمایش قدرت، با بُعد مسافت کاهش می‌یابد. کشورهای که نزدیک‌تر هستند یک تهدید بزرگ‌تر هستند تا کشورهای که دور واقع شده‌اند. انباشت قدرت، تهدیدات مجاورت جغرافیایی می‌تواند رفتار موازنه یا دنباله‌روی را ایجاد کند. هم‌مرز بودن با یک قدرت بزرگ ممکن است آن‌قدر آسیب‌پذیر باشد که به‌جای موازنه، کشوری دنباله‌روی را انتخاب کند. به‌ویژه اگر یک همسایه قدرتمند توانایی‌اش را برای اجبار نشان داده باشد (اسماعیلی، ۱۳۹۹: ۵).

۳-۱-۳. قدرت تهاجمی

بنابر باور استفن والت، اگر اندازه دیگر منابع دولت‌ها با هم برابر باشد، احتمال زیادی وجود دارد که دولت‌های دارای قابلیت‌های تهاجمی بسیار به تشکیل اتحاد مبادرت ورزند. از نظر او، کشورهای دارای قابلیت تهاجمی بیشتر، به دلیل جغرافیا، وضعیت نظامی و سایر عوامل، نسبت به کشورهای بی‌توانایی حمله کردن ندارند انگیزه بیشتری را در دولت‌های مقابل برای ایجاد اتحاد به وجود می‌آورند. اگرچه قدرت تهاجمی و مجاورت جغرافیایی با یکدیگر در ارتباط هستند، اما با آن یکسان نیست. کشورهای که نزدیک‌ترند تهدید بیشتری محسوب می‌شوند. درک تهاجمی به معنای توانایی یک کشور برای تهدید حاکمیت یا تمامیت ارضی یک کشور دیگر است. تأثیرات قدرت تهاجمی متفاوت است. تهدید فوری ناشی از قابلیت‌های نظامی ممکن است انگیزه‌ای قوی را در سایر دولت‌ها برای اتخاذ سیاست موازنه در برابر دولت تهدیدگر ایجاد کند (فتحی خانقاه، ۱۴۰۱: ۶۱).

۳-۱-۴. نیت تهاجمی

همواره ارتباط مستقیمی بین میزان تهدید و نیت تهاجمی کشورها وجود داشته است. به عبارت دیگر، هرچه نیت تهاجمی کشور بیشتر باشد، میزان تهدید درک‌شده در میان سایر کشورها به همان میزان افزایش می‌یابد (همان).

درخصوص به‌کارگیری رهیافت نظری یادشده می‌توان چنین استدلال نمود که این مقاله تهدیدهای عراق علیه دو مؤلفه سیاست خارجی غربی‌ها را - که همان امنیت انرژی و امنیت

اسرائیل است - عامل ایجاد و شکل‌گیری منطقه پرواز ممنوع در کردستان عراق می‌داند. از این رو، تأکید اصلی مقاله بر تهدیدهای عراق علیه کشورهای غربی است و نظریه موازنه تهدید می‌تواند در تبیین این تحولات در کردستان عراق راهگشا باشد.

۲-۳. جایگاه منطقه پرواز ممنوع در حقوق بین‌الملل

اصطلاح منطقه پرواز ممنوع در سال‌های اخیر در درگیری‌های مسلحانه رواج یافته است و به محدوده‌ای از آسمان اشاره دارد که در آن پرواز هرگونه هواپیمای غیرمجاز ممنوع است. این منطقه به‌عنوان بخشی سه‌بعدی از فضای هوایی در نظر گرفته می‌شود که معمولاً بر فراز قلمرو خاکی یا آب‌های سرزمینی یک کشور اعمال می‌گردد و هیچ هواپیمایی اجازه تردد در آن ندارد. حتی برخاستن یک هواپیما از فرودگاهی که درون این محدوده قرار دارد به‌منزله نقص این محدودیت پرواز است. به‌طور کلی، منطقه پرواز ممنوع به‌منظور محدود کردن عملیات نظامی یک دولت، حفاظت از غیرنظامیان یا جلوگیری از اقدامات آن دولت ایجاد و اجرا می‌شود (محمدی، ۱۳۹۵: ۲۱۹).

در ایجاد منطقه پرواز ممنوع، قاعدتاً مفهوم توسل به زور وجود دارد. توسل به زور در روابط بین‌الملل به‌موجب بند ۴ ماده ۲ منشور ممنوع است؛ به‌جز دو استثنای اول ماده ۵۱ که مقرر می‌دارد «در صورتی که کشوری مورد حمله مسلحانه قرار بگیرد، می‌تواند حق دفاع مشروع ذاتی، فردی یا جمعی خود را اعمال کند.» دوم ماده ۴۲ منشور است که برای جلوگیری از اعمال تجاوزکارانه به شورای امنیت امکان توسل به زور را داده است (www.smalawyer.ir). ایجاد منطقه پرواز ممنوع مصداقی از تجویز توسل به زور است که فقط می‌تواند از سوی شورای امنیت صادر شود؛ چرا که استثنای دوم عدم توسل به زور را بیان میکند که مطابق آن هیچ کشور یا گروهی از کشورها و یا سازمان منطقه‌ای صلاحیت ندارد که بر فراز کشوری دیگر منطقه پرواز ممنوع ایجاد کند؛ بنابراین، این ممنوعیت پروازی را تنها شورای امنیت سازمان ملل در صورتی که همه اعضای دائم شورای امنیت با آن موافق باشند یا حداقل مخالفتی با آن نداشته باشند، می‌تواند در منطقه‌ای ایجاد کند (همان).

۳-۳. مروری بر تجارب شکل‌گیری منطقه پرواز ممنوع

با تصویب منشور ملل متحد و مسجل شدن اصل منع توسل به زور به‌عنوان یکی از قواعد آمرانه حقوق بین‌الملل و یکی از بنیادی‌ترین اصول حقوقی ناظر بر روابط بین‌الملل، عدم مداخله و احترام به حاکمیت دولت‌ها به رسمیت شناخته شدند. در این شرایط با ممنوع شدن هرگونه مداخله نظامی، دولت‌ها حتی به‌ندرت در مواقع دخالت نظامی به مداخله بشردوستانه متوسل می‌شوند (نوروزی و جوانشیری، ۱۳۸۴: ۲۹۰). به‌طور کلی در ارتباط با قانونی بودن یا قانونی نبودن مداخلات بشردوستانه، جامعه حقوقی بین‌الملل نظرات متفاوتی دارند که در این میان، محدوده‌گرایان و یا مخالفان مداخلات بشردوستانه معتقدند که ممنوعیت استفاده از زور که در بند ۴ ماده ۲ منشور به آن اشاره شده است، این مداخلات را با هر هدفی غیرقانونی و غیرمشموع می‌سازد و تنها استثنایی که می‌توان بر این ممنوعیت وارد کرد اصل دفاع مشروع است که در ماده ۵۱ منشور به آن اشاره شده است (رسولی ثانی آبادی، ۱۳۹۲: ۱۴۲). در مقابل، موافقان مداخلات بشردوستانه معتقدند که با توجه به مقدمه منشور و برخی از مفاد آن، پیشبرد حقوق بشر در کنار صلح و امنیت بین‌المللی یکی از نخستین اهداف سازمان ملل بوده است (همان). مهم‌ترین تحول در شورای امنیت، تحول در مفهوم صلح و امنیت بین‌المللی مندرج در منشور سازمان ملل بوده است. نقش شورای امنیت در سال‌های پس از جنگ سرد این بوده است که تصور و برداشت منشور در ارتباط با ماهیت و دامنه تهدید علیه صلح، نقص صلح و عمل تجاوز به‌طور آزادانه و منعطفی تفسیر شود (نوروزی و جوانشیری، ۱۳۸۴: ۲۹۶). از این‌رو، شاهد مداخلات بشردوستانه پس از جنگ سرد هستیم که به برخی از آن‌ها اشاره می‌کنیم.

۳-۳-۱. منطقه پرواز ممنوع در یوگسلاوی سابق

پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، جمهوری فدرال یوگسلاوی نیز با وضعیت مشابهی مواجه شد. در بهمن ۱۳۶۱ (۱۹۹۱)، پس از برگزاری رفراندومی، بوسنی و هرزگوین اعلام استقلال کرد؛ اما در پی آن، صرب‌های بوسنی با اعلام خودمختاری خواستار جدایی از بوسنی و هرزگوین شدند. با شدت گرفتن تنش‌ها، یوگسلاوی که استقلال بوسنی را نمی‌پذیرفت جنگی تمام‌عیار علیه آن آغاز کرد. این وضعیت به درخواست دولت بوسنی توجه شورای امنیت را جلب کرد و در نتیجه شورای امنیت در سوم مهر ۱۳۷۰ (۱۹۹۱) قطع‌نامه‌ای را تصویب کرد. سپس شورای امنیت

در اسفند ۱۳۷۰ (۱۹۹۲) با صدور قطع‌نامه ۷۴۳، نیروی پاسدار صلح تشکیل داد که مأموریت آن ایجاد شرایط مناسب و حفاظت از کاروان‌های امداد‌رسان بود. با شدت گرفتن درگیری‌ها، نیروی هوایی صرب به حملات علیه هواپیماهای حامل کمک‌های بشردوستانه و عملیات نظامی در فضای هوایی بوسنی علیه نیروهای مسلمان و غیرنظامیان روی آورد. در نهایت، شورای امنیت با تصویب قطع‌نامه ۷۷۰ و با توجه به اینکه ایجاد ممنوعیت در آسمان بوسنی اقدامی اساسی برای تأمین امنیت کمک‌های بشردوستانه و توقف درگیری‌ها بود، در قطع‌نامه ۷۸۱ تصمیم به ممنوعیت پروازهای نظامی گرفت (محمدی، ۱۳۹۵: ۲۳۷).

۴. منطقه پرواز ممنوع در کردستان عراق

فروپاشی امپراتوری عثمانی را می‌توان سرآغاز تشکیل دولت مدرن در خاورمیانه دانست. تشکیل این دولت‌ها در راستای منافع کشورها و به‌خصوص بریتانیا بوده است. در این زمینه می‌توان اذعان نمود که این کشورها فاقد علل وجودی تشکیل دولت بوده‌اند. از این‌رو، یکی از ویژگی‌های این دولت‌ها سلطه یک قوم بر دیگر قومیت‌ها و محروم کردن آن‌ها از قدرت و حقوق سیاسی بوده است. کشور عراق نیز از این قاعده مستثنا نبوده و همواره از سال ۱۳۰۰-۱۳۸۲ (۱۹۲۱-۲۰۰۳) که سنی‌ها بر مسند قدرت نشسته‌اند، کردها و شیعیان را از قدرت محروم کرده‌اند.

این بی‌توجهی به خواسته‌های کردها، موجب مبارزات آن‌ها با این دولت تک‌ساختی بود و از زمان الحاق ولایت موصل به کشور عراق در سال ۱۳۰۰ (۱۹۲۱)، مبارزات خود را تا زمان فروپاشی رژیم بعث ادامه دادند. از نمونه‌های متأخر قیام و شورش کردها می‌توان به قیام آن‌ها در ۱۳۷۰ (۱۹۹۱) اشاره کرد که در واقع بعد از حمله عراق به کویت و واکنش نیروی‌های ائتلاف به رهبری آمریکا و شکست ارتش عراق، کردها فرصت را مغتنم شمردند که خود را برای یک قیام آماده سازند. این قیام و شورش از شهر رانیه آغاز شد و تمام شهرهای کردستان عراق را دربرگرفت. در نتیجه شهرهای کردستان عراق از نیروهای عراقی تخلیه شد و نیروهای کرد کنترل کردستان عراق را به دست گرفتند. این قیام با خشم دولت عراق روبه‌رو شد و بعد از تجدید قوا، ارتش عراق حمله به کردستان را از سر گرفت که این امر با وحشت مردم کردستان عراق، ناشی از یادآوری خاطره تروماتیک در ناخودآگاه جمعی آن‌ها از بمباران شیمیایی حلبچه و بیم جمعی از تکرار تراژدی حلبچه و انفال، آواره مرزهای ایران و ترکیه شدند.

بعد از این اتفاقات شورای امنیت سازمان ملل با درخواست ترکیه و فرانسه (۱۳۷۱ / ۱۹۹۲) تشکیل جلسه داد. در این جلسه ترکیه اعلام کرد که نیروهای عراقی سبب کوچ دو بیست هزار کرد، عرب و ترکمان به سوی مرزهای شمالی عراق شده‌اند؛ لذا ترکیه مخالفت خود را با هرگونه پذیرش آواره‌های عراقی در استان‌های مرزی خود اعلام کرد (امین‌زاده، ۱۳۷۸: ۱۱۵۱). سرانجام قطع‌نامه ۶۸۸ شورای امنیت در رابطه با کشتار جمعی و آوارگی مردم عراق در تاریخ ۱۶ فروردین‌ماه سال ۱۳۷۱ (۱۹۹۲)، با ده رأی موافق، سه رأی مخالف و دو رأی ممتنع به تصویب رسید (ذوالعین، ۱۳۷۱: ۱۹۷).

۵. بازیگران دخیل در تصویب و شکل‌گیری منطقه پرواز ممنوع در کردستان

عراق

۵-۱. آمریکا و بریتانیا

آمریکا تا ۱۳۴۸ (۱۹۷۰) در کردستان عراق نقش چندانی نداشت و تنها پس از خروج نیروهای انگلیسی در سال ۱۳۴۹ (۱۹۷۱) بود که این کشور با هدف تحدید نفوذ شوروی، حمایت از رژیم صهیونیستی و خنثی‌سازی اقدامات عراق به‌عنوان یکی از تندروترین کشورهای عرب مخالف این رژیم در منطقه غرب آسیا به نقش‌آفرینی پرداخت؛ به‌ویژه پس از امضای پیمان دوستی شوروی و عراق در سال ۱۳۵۰ (۱۹۷۲) تحرکات خویش را تشدید کرد و کوشید با همکاری شاه ایران کمک‌های زیادی به‌منظور تحریک و تشویق کردهای عراق برای راه‌اندازی قیام مسلحانه علیه دولت بعث و زمین‌گیر کردن بخش عمده‌ای از نیروهای ارتش آن کشور صورت دهد (رجبی، ۱۳۹۸: ۴۱). همچنین در سال ۱۳۷۱ (۱۹۹۱) در جنگ آمریکا علیه عراق در کویت، کردها همزمان در ائتلاف با آمریکا، با صدام وارد جنگ می‌شوند. بعد از خروج عراق از کویت و خاتمه جنگ اول خلیج فارس، صدام در تلافی همکاری کردها با ایالات متحده اقدام به تعریب‌سازی و سرکوب کردها می‌کند. از این مقطع مواضع کردها و ایالات متحده به هم نزدیک‌تر می‌شود (شیخ‌نشین و همکاران، ۱۳۹۱: ۶۵). از این‌رو، نزدیک‌تر شدن مواضع کردها و آمریکا در زمان حمله آمریکا به عراق در کویت و شورش کردها علیه رژیم بعث عراق، موضوع شکل‌گیری منطقه پرواز ممنوع در کردستان عراق را در دستور کار شورای امنیت قرار داد و آمریکا پس از حمایت از این موضوع

در شورای امنیت حفاظت از این منطقه را به‌لحاظ پشتیبانی نظامی بر عهده گرفت. همچنین درباره نقش بریتانیا در شکل‌گیری منطقه پرواز ممنوع در کردستان عراق می‌توان اذعان نمود که این طرح از سوی بریتانیا مطرح شده است.

در همین راستا، جان میجر^۱ نخست‌وزیر بریتانیا، در جلسه فوق‌العاده کشورهای جامع اروپا در لوکزامبورگ پیشنهاد کرد تا از سازمان ملل متحد دعوت شود که به‌منظور جلوگیری کشتار مردم عراق توسط رژیم بعث، مناطقی تحت نظارت خود در شمال عراق و در جنوب این کشور برای مسلمان شیعه به وجود آورد و این پیشنهاد توسط یازده کشور دیگر جامعه اروپا به تصویب رسید (ذوالعین، ۱۳۷۱: ۲۰۲).

۶. امنیت انرژی و امنیت اسرائیل در سیاست خارجی کشورهای غربی

۶-۱. امنیت انرژی و سیاست خارجی کشورهای غربی

واضح است که انرژی نقش تعیین‌کننده‌ای در سیاست‌های ملی و بین‌المللی ایفا می‌کند. منطقه خاورمیانه منبع ۶۰ درصد نفت جهان، تقاطع حرکت و تجارت انرژی است و از این رو یکی از پرتنش‌ترین مناطق حال حاضر دنیا است. همچنان‌که خاورمیانه و نفت در دوران تسلط بریتانیا دارای اهمیت راهبردی بود، پس از جنگ جهانی دوم نیز نفت به یکی از اولویت‌های سیاست خارجی ایالات متحده تبدیل شد. این اهمیت به تحولات داخلی و بین‌المللی در آمریکا در دهه ۱۹۵۰ بازمی‌گردد. در داخل آمریکا مهم‌ترین تحول افزایش نیاز به نفت فراتر از ظرفیت‌های تولید داخلی بود. شایان ذکر است که در این دهه اقتصاد آمریکا با رشد چشمگیری مواجه شد؛ به‌گونه‌ای که تولید انرژی داخلی پاسخگوی نیازهای آن نبود. به همین دلیل، واردات نفت و تأمین امنیت انرژی برای آمریکا اهمیت ویژه‌ای یافت. این تحولات در عرصه داخلی و بین‌المللی موجب شد که ایالات متحده تلاش‌های خود را برای تسلط بیشتر بر منابع نفتی به‌ویژه در منطقه خاورمیانه و همچنین مقابله با نفوذ و تهدیدات اتحاد جماهیر شوروی افزایش دهد (طاهری و ترابی، ۱۳۸۹: ۱۰). در همین راستا، فرانکلین روزولت^۲ با انعقاد توافق‌نامه‌ای با پادشاه سعودی، عبدالعزیز بن سعود، تهدید نمود که در ازای بهره‌برداری از نفت عربستان، از خاندان سلطنتی این کشور در برابر دشمنان خارجی و داخلی حمایت نماید (بهزادی، ۱۳۹۲).

1. John Major

2. Franklin Roosevelt

محور دوم محافظت از امنیت انرژی به تحولاتی بازمی‌گردد که در دهه ۱۳۵۰ (۱۹۷۰)، به وقوع پیوست و زمینه افزایش قیمت نفت را فراهم کرد. از جمله این تحولات، تأسیس سازمان کشورهای صادرکننده نفت (اوپک) در سال ۱۳۴۱ (۱۹۶۲) بود. در این سال، کشورهای عمده تولیدکننده و صادرکننده نفت از جمله عربستان سعودی، ایران، کویت و عراق، با هدف مقابله با قیمت پایین نفت گرد هم آمدند و اوپک را تشکیل دادند. هدف اصلی این کشورها هماهنگی در سیاست‌های نفتی به منظور کاهش تولید و افزایش منطقی قیمت نفت بود. البته به دلیل سیاست‌های مقابله‌جویانه کشورهای غربی و عدم تمایل آن‌ها به افزایش قیمت نفت، همچنین عدم شناخت کافی این کشورها از قدرت واقعی اوپک، این سازمان تأثیر عمیقی بر قیمت‌ها نداشت. با وجود این، در دهه ۱۳۵۰ با افزایش میزان واردات نفت کشورهای غربی و بروز اختلافات بین اعراب و اسرائیل، سیاست تحریم نفتی اهمیت بیشتری یافت و نقش و قدرت اوپک برای همگان روشن شد. در واکنش به این تحولات، ایالات متحده تلاش کرد با افزایش حضور نظامی در خاورمیانه و حفاظت از میادین نفتی کشورهای حاشیه خلیج فارس، از بروز بحران نفتی جلوگیری کند. از دیگر اقدامات آمریکا تأسیس فرماندهی مرکزی آمریکا (سنتکام) برای کنترل بیشتر بر کشورهای منطقه و منابع نفتی آن بود. همچنین، با همکاری سایر کشورهای غربی، ایالات متحده آژانس بین‌المللی انرژی را پایه‌گذاری کرد که هدف اصلی آن تضعیف نفوذ و قدرت اوپک در بازار جهانی انرژی بود (طاهری و ترابی، ۱۳۸۹: ۱۰-۱۱).

توضیحات تاریخی فوق از این‌روست تا جایگاه انرژی در سیاست خارجی کشورهای غربی و به‌ویژه آمریکا روشن شود و فهم چرایی حمله آمریکا به ارتش عراق و بیرون راندن آن‌ها از کویت را از این منظر بیشتر مورد مذاقه قرار دهیم. عراق به دلیل اختلافات ارضی با کویت در یازده مردادماه ۱۳۷۰ (۱۹۹۱) کل خاک این کشور را اشغال کرد. بحران کویت از موضوعاتی است که تقریباً تمامی کشورهای جهان - هریک برحسب منافع و مصلحت سیاسی - با آن مواجه شدند. آمریکا هم با مجموعه درهم‌پیچیده‌ای از عوامل و انگیزه‌ها برای مداخله سریع و قاطع آماده شد. هنگامی که در جلسه مردادماه ۱۳۶۹ (۱۹۹۰) یعنی روز حمله به عراق تشکیل شد، موضوع نفت از همان ابتدا در دستور کار قرار داشت. در واقع محاسبات آنان نشان می‌داد که عراق با کنترل نفت کویت بر ۲۰ درصد کل ذخایر ثابت شده جهان دسترسی دارد و اگر به خاک عربستان سعودی که

نیروی مسلح ضعیفی دارد حمله کند، این رقم دو برابر خواهد شد. سپس جورج بوش پدر استدلال مشابهی را برای گسیل نیروهای مستقر در عربستان سعودی برای جلوگیری از حمله احتمالی عراق به عربستان سعودی و سپس بیرون راندن این کشور از کویت اظهار کرده بود: «ملت ما نیمی از نفت مصرفی خود را وارد می‌کند؛ استقلال اقتصادی ایالات متحده می‌تواند با تهدید مواجه شود.» روز بعد شورای امنیت ملی برای دومین بار تشکیل جلسه داد تا دربارهٔ عکس‌العمل آمریکا بحث نمایند. از اینکه چه مشورتی در مورد حملهٔ عراق به کویت به رئیس‌جمهور آمریکا بدهند، همه یک خط را دنبال می‌کردند و چنین استدلال می‌کردند که حملهٔ صدام مسئله‌ای مهم‌تر از خود کویت است. «در اینجا مسئله نفت است.» به این معنا که صدام حسین با دست یافتن به ذخایر نفتی کویت قادر خواهد بود نفوذ بی‌سابقه‌ای بر بازارهای نفت پیدا کند. آنان با مطرح کردن این ایده که صدام با داشتن ۲۰ درصد و شاید ۴۰ درصد ذخایر نفتی جهان می‌تواند قیمت‌ها را به‌طوری بی‌سابقه بالا ببرد، بوش را مجاب کردند که جنگ اجتناب‌ناپذیر است (محمدی و میکامه، ۱۳۹۲: ۴۵-۴۶).

۶-۲. امنیت اسرائیل و سیاست خارجی کشورهای غربی

نقش پررنگ و راهبردی کشورهای غربی در تأسیس اسرائیل و کمک‌های بی‌دریغ آن‌ها در جنگ‌های بی‌شمار این کشور با کشورهای عربی نشانگر اهمیت راهبردی امنیت اسرائیل برای کشورهای غربی و آمریکاست. آمریکا و اسرائیل در منطقه همکاری‌های زیادی دارند که رابطهٔ دوسویه‌ای را نشان می‌دهد که امنیت و جلوگیری از هرگونه تهدید وجودی اسرائیل در مرکز این همکاری و رابطه است. به‌لحاظ تاریخی، اسرائیل متحدی بااهمیت در طول جنگ سرد بوده است. این رژیم با قرار گرفتن در جناح آمریکا بعد از جنگ شش‌روزه در سال ۱۳۴۶ (۱۹۶۷) به محدود کردن گسترش شوروی در منطقه کمک کرد و شکست خفت‌باری بر متحدان شوروی مثل مصر و سوریه تحمیل کرد. این رژیم از دیگر متحدان آمریکا در منطقه مثل ملک‌حسین در اردن حمایت به عمل آورد و قدرت نظامی‌اش مسکو را وادار کرد که مبالغ بیشتری برای متحدان شکست‌خورده‌اش صرف کند. اسرائیل همچنین اطلاعات مفیدی دربارهٔ توانایی‌های شوروی در اختیار ایالات متحده قرار داد (درخشه و کوهکن، ۱۳۸۸: ۹۶). همچنین، آمریکا برای اهداف خاورمیانه‌ای خود، اسرائیل را به‌عنوان یکی از بزرگ‌ترین هم‌پیمانان می‌داند و به همین دلیل آن را

به پیشرفته‌ترین سلاح هسته‌ای مجهز کرده است. برای نمونه آمریکا در سال ۱۳۵۴ (۱۹۷۵) اسرائیل را به جنگنده‌های اف-۱۵ و کلاهدک هسته‌ای قاره‌پیما مجهز ساخت که این کلاهدک هسته‌ای هدف مورد نظر تا بُرد ۷۰ مایل مورد هدف قرار می‌داد. از سال ۱۳۵۵ (۱۹۷۶)، اسرائیل بزرگ‌ترین دریافت‌کننده سالانه کمک‌های نظامی و اقتصادی مستقیم و در مجموع، بزرگ‌ترین دریافت‌کننده کمک‌های خارجی ایالات متحده پس از جنگ جهانی دوم محسوب می‌شود. همکاری‌های نظامی و سیاسی دوجانبه آمریکا و اسرائیل در سال ۱۳۶۲ (۱۹۸۳) رنگ‌وبوی تازه به خود گرفت. رزمایش‌های نظامی و دریایی و هوایی مشترک دو کشور از سال ۱۳۶۳ (۱۹۸۴) آغاز شد. با اعطای جایگاه متحد اصلی غیرناتو به اسرائیل در سال ۱۳۵۷ (۱۹۷۸)، دسترسی این کشور به سلاح‌های پیشرفته بیش از پیش هموار شد. به این ترتیب، اسرائیل به بزرگ‌ترین دریافت‌کننده کمک‌های نظامی آمریکا در جهان تبدیل شد. در سال ۱۹۹۱، طی جنگ خلیج فارس، آمریکا برای جلوگیری از تلافی اسرائیل در برابر حملات موشکی عراق، موشک پاتریوت را به این کشور ارسال کرد (درج و الیتمی‌نیا، ۱۳۹۸: ۱۱۴).

۷. تطبیق عراق با مؤلفه‌های چهارگانه تهدید

۷-۱. انباشت قدرت

در اکثر نظریات و الگوهای سنجش قدرت ملی به سه عامل جمعیت، ویژگی کمی و کیفی آن، کیفیت رهبری و کیفیت حکومت، منابع طبیعی و معادن اشاره شده است؛ اما در نظریه‌ی والت علاوه بر جمعیت به عوامل صنعتی، فناوری و نظامی توجه شده است (جانسیز و اعجازی، ۱۴۰۰: ۱۷۲). تا سال ۱۳۶۶ (۱۹۸۷) چهار سرشماری در کشور عراق انجام پذیرفت که مقیاس‌های جمعیت این دوره نشان از نرخ بالای رشد جمعیت در این دوره دارد. در سال ۱۳۶۹ (۱۹۹۰) جمعیت عراق حدود ۱۸ میلیون نفر می‌شد که نرخ رشد جمعیت آن ۳/۳ درصد رشد داشته است. شاخص امید به زندگی و نرخ مرگ‌ومیر در عراق در سال ۱۹۸۹ با کشورهایمانند عربستان سعودی و لیبی و دیگر کشورهای عرب با درآمد بالا قابل مقایسه بود (نامی و محمدپور، ۱۳۸۷: ۳).

عراق از همان ابتدای تأسیس تا سال ۱۳۱۱ (۱۹۳۲) تحت قیمومت انگلستان بود. تا سال ۱۳۳۷ (۱۹۵۸) خاندان هاشمی بر عراق حاکم بودند. در همان سال رژیم پادشاهی عراق به دنبال کودتای عبدالکریم قاسم سرنگون و رژیم جمهوری اعلام شد. در نوزدهم بهمن ماه ۱۳۴۱ (۱۹۶۳) سرهنگ

عبدالسلام عارف با کودتا علیه عبدالکریم قاسم و قتل او، قدرت را در دست گرفت و اعضای حزب بعث را وارد کابینه کرد. به‌طور کلی حزب بعث و تشکیلات سیاسی آن بیش از سه دهه عراق را اداره کرد و نقش مهمی در موقعیت منطقه‌ای و بین‌المللی این کشور داشت. نظام سیاسی‌ای که طبق ایدئولوژی و موازین حزب بعث در عراق شکل گرفت، نظامی تک‌حزبی و توتالیتر بود که تمام قدرت را در یک نفر متمرکز می‌کرد (نجفی و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۶۲).

همچنین با به قدرت رسیدن حزب بعث در نتیجه کودتای ۱۳۴۶ (۱۹۶۸)، ایدئولوژی بعث به گفتمان مسلط سیاسی تبدیل شد. دولت و حزب بعث تا سال ۱۳۸۱ (۲۰۰۳) دو الگوی ناسیونالیسم را همزمان به شیوه مختلف در سیاست اعلامی و عملی خود به کار گرفت. همپوشانی گرایش‌های پان‌عربی و ناسیونالیسم عراقی چنان بود که تفکیک این دو کار دشواری بود؛ به‌گونه‌ای که عراق به‌مثابه بخشی از ملت عرب و هدف اصلی و ابتدایی‌اش را تحقق یک دولت عربی تعریف می‌کرد (منتی، ۱۳۹۹: ۱۴۱-۱۴۲). کشور جمهوری عراق در غرب قاره آسیا و در منطقه خاورمیانه و در حاشیه حوزه ژئوپلیتیکی خلیج فارس قرار گرفته است (نامی و محمدپور، ۱۳۸۷: ۳).

عراق از نظر جغرافیایی دارای تنوع چشمگیری است. از دشت‌های آبرفتی در دره‌های پایین‌دست دجله و فرات تا ارتفاعات شمالی کردستان و بلندی‌های جنوبی بصره، این سرزمین تفاوت‌های زیادی را دربر دارد. رسوبات آبرفتی منطقه بین دجله و فرات را به یکی از مهم‌ترین قطب‌های کشاورزی منطقه تبدیل کرده است. در شمال که عمدتاً محل سکونت کردهاست، ارتفاع بلندی وجود دارد که برخی از آن‌ها به ۳۵۵۵ متر می‌رسد. همچنین، حدود ۴۰ درصد از زمین‌های حاصلخیز و چراگاه‌های مناسب در این ناحیه واقع شده‌اند. از نظر اقتصادی، عراق مانند بسیاری از کشورهای حاشیه خلیج فارس اقتصادی مبتنی بر یک محصول دارد و عمدتاً به صادرات نفت خام وابسته است. نفت حدود ۶۰ درصد تولید ناخالص داخلی این کشور را تشکیل می‌دهد. در سال ۱۳۷۲ (۱۹۹۴)، منابع نفتی شناخته‌شده عراق حدود ۱۰۰ میلیارد بشکه برآورد شد و به این ترتیب، عراق با ۱۰ درصد ذخایر نفتی جهان جایگاه دوم را در سطح جهانی به خود اختصاص داد. ذخایر گاز این کشور نیز به ۱۰۹ تریلیون مترمکعب می‌رسد که معادل ۲/۲ درصد از کل ذخایر جهانی است (قربانی‌نژاد و همکاران، ۱۳۹۲: ۲۱۶-۲۱۷).

۲-۷. نزدیکی جغرافیایی

از دیگر مؤلفه‌های نظریه موازنه تهدید، مجاورت جغرافیایی یا داشتن مرزهای مشترک است. علاوه بر مجاورت جغرافیایی می‌توان به واقع شدن دو کشور در یک منطقه جغرافیایی مشترک نیز اشاره کرد (اسماعیلی، ۱۳۹۹: ۸). اگرچه عراق با هیچ‌کدام از اعضا دائم شورای امنیت که منطقه پرواز ممنوع را در عراق تصویب کردند مرز مشترکی ندارد، اما همسایه کشورهای است که متحد غرب در منطقه محسوب می‌شوند. عراق از شمال به جمهوری ترکیه، از شمال‌غربی به سوریه، از مغرب به اردن هاشمی، از جنوب‌غربی و جنوب به پادشاهی عربستان سعودی، از جنوب‌شرقی به خلیج فارس و کشور کویت و از جانب شرق نیز به جمهوری اسلامی ایران محدود می‌شود (نامی و محمدپور، ۱۳۸۷: ۳). همچنین درباره مجاورت جغرافیایی عراق و اسرائیل نیز می‌توان گفت که این دو کشور همسایه نیستند، اما در یک منطقه جغرافیایی مشترک واقع شده‌اند.

درخصوص مجاورت جغرافیایی عراق می‌توان به این مورد اشاره کرد که عراق در منطقه خاورمیانه واقع شده که مرکز منافع ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیک غرب است. از این رو آمریکا با حضور در خلیج فارس اهدافی مانند تضمین دسترسی جهان صنعتی به نفت و ذخایر این منطقه را دنبال می‌کند. امروزه نفت و انرژی عامل اصلی فعالیت کارخانه‌ها، تولیدات صنعتی، چرخه تولیدات پتروشیمی، پوشاک، محصولات دارویی و شیمیایی است؛ از این رو، تأمین نفت و ذخایر آن از نیازهای اساسی آمریکا به شمار می‌آید. از دیگر اهداف آمریکا جلوگیری از کنترل و تسلط سیاسی و نظامی هر قدرت متخاصم در این منطقه است؛ به طوری که تلاش دارد خلیج فارس را مطابق با منافع خود ساماندهی کند (حقیقت‌شناس و همکاران، ۱۴۰۱: ۲۵۴).

۳-۷. توانایی‌های تهاجمی

عراق پس از انقلاب ۱۲۹۹ (۱۹۲۰)، کشوری بدون اقتدار مرکزی بومی یا حتی نهادهای کارکردی بود. شناخت این ضعف‌ها باعث شد تا دولت بریتانیا یک دولت نمایشی در سال ۱۹۲۰ ایجاد نماید و اندکی پس از این فرایند، ارتش عربی عراق تأسیس گردید (صالحی، ۱۳۷۸: ۲). عراق پس از مصر دارای بزرگ‌ترین ارتش عرب بود (قادری کنگاوری، ۱۳۸۹: ۵۱). روی کار آمدن رژیم بعث در عراق قدرت ارتش در ساختار سیاسی عراق را مستحکم‌تر نمود. در واقع نیروی زمینی عراق بعد از روی کار آمدن رژیم بعث قابلیت تهاجمی خود را بهبود بخشید و نیروی زمینی این

ارتش بعد از جنگ جهانی دوم در جریان جنگ سال ۱۳۵۱ (۱۹۷۳) در کنار ارتش سوریه برای آزادسازی بلندی‌های جولان جنگید که دست کم دو لشکر زرهی و دوازده نیروی ویژه را به آنجا فرستاد. همچنین بر مبنای دکترین نظامی شوروی، راهبرد قدرت نظامی عراق بر اساس استراتژی زمین‌پایه طراحی شد؛ بنابراین ستون فقرات ارتش عراق متکی بر نیروی زمینی و تشکیل سه سپاه برنامه‌ریزی شد و قابلیت نظامی ارتش عراق به این شیوه تقسیم شد: ۴۰۰ هزار نیروی ارتش، ۱۹۵ هزار نفر نیروی زمینی، ۱۸ هزار نیروی هوایی، ۱۰ هزار نفر در دفاع هوایی و ۴ هزار نفر در نیروی دریایی (پیام آزادگان، ۱۴۰۰).

در طول جنگ ایران و عراق (۱۳۵۹-۱۳۶۷)، رژیم بعث عراق به طیف گسترده‌ای از تجهیزات نظامی متکی بود که از کشورهای مختلف تأمین می‌شد. در زیر شرح مفصلی از مهم‌ترین تسلیحات و تجهیزات مورد استفاده عراق شرح داده شده است. تانک‌های تی-۵۵ و تی-۶۲ ساخت شوروی که از سوی اتحاد جماهیر شوروی تأمین شدند هسته اصلی یگان‌های زرهی عراق را تشکیل می‌دادند (Cordesman & Wagner, 1990: 217). تانک‌های ای‌ام‌ایکس-۳۰ ساخت فرانسه که این تانک‌های پیشرفته توسط فرانسه به عراق داده شدند و توانایی زرهی متحرک عراق را تقویت کردند (Hiro, 1991: 122). خودروهای جنگی بی‌ام‌پی-۱ و بی‌ام‌پی-۲ که خودروهای مکانیزه ساخت شوروی بودند و توان عملیاتی نیروهای زمینی عراق را افزایش دادند (Pelletiere, 1992: 89). جنگنده‌های میراژ^۳ ساخت فرانسه که جنگنده‌های چندمنظوره بودند و برای برتری هوایی و حملات زمینی استفاده می‌شدند (Pelletiere, 1992: 125). جنگنده‌های میگ-۲۱، ۲۲ و ۲۵ ساخت شوروی که در عملیات هوایی و شناسایی نقش کلیدی داشتند (Cordesman & Wagner, 1990: 241). بمب‌افکن‌های توپولوف تی‌یو-۲۲^۴ که دوربرد بودند و برای حملات استراتژیک به زیرساخت‌ها و شهرهای ایران استفاده شدند (Hiro, 1991: 124).

بالگردهای هاینده^۵ ساخت شوروی که برای پشتیبانی نزدیک و مأموریت‌های ضدتانک به کار گرفته می‌شدند (Pelletiere, 1992: 91). بالگردهای اس‌ای-۳۴۲^۶ گازل^۶ ساخت فرانسه که به

---

1. AMX-30
2. BMP-1 & 2
3. Mirage F1
4. Tupolev Tu-22
5. Hind
6. SA 342 Gazelle

موشک‌های ضدتانک اچ و تی مجهز بودند و در عملیات‌های جنگی بسیار مؤثر بودند (Hiro, 1991: 119). ناوچه‌های موشک‌انداز کلاس اواس‌ای ساخت شوروی که به موشک‌های استکیس^۱ مجهز بودند در نبردهای دریایی استفاده می‌شدند (Cordesman & Wagner, 1990: 234). قایق‌های تهاجمی سریع قایق‌های کوچکی بودند که برای عملیات‌های سریع در خلیج فارس و حمله به تأسیسات نفتی ایران به کار گرفته شدند (Hiro, 1991: 120).

۷-۴. نیات تهاجمی

از نظر استفن والت، ارتباط مستقیمی بین میزان تهدید و نیات تهاجم وجود دارد. به عبارت دیگر هرچه نیات تهاجمی یک کشور بیشتر باشد میزان تهدید درک‌شده افزایش می‌یابد (باقری و قاسمی‌نژاد، ۱۴۰۰: ۱۲۱). کودتای دوم حزب بعث در سال ۱۳۴۶ (۱۹۶۸) گونه‌ای دیگر از ناسیونالیسم پان‌عربی را به‌عنوان ایدئولوژی رسمی حکومت معرفی می‌کرد که با رگه‌های آشکاری از ناسیونالیسم عراقی همراه بود. محور اصلی ایدئولوژی حزب بعث وحدت عربی بود؛ وحدتی که به معنای یکپارچگی سیاسی سرزمین‌های عربی تصور می‌شد. این سرزمین عربی همچون سایر طرح‌های سیاسی و ناسیونالیستی، با جاه‌طلبی و آرمان‌گرایی به تصویر کشیده می‌شد. مفهوم آزادی نیز در چارچوب این ایدئولوژی جنبه جمعی داشت و به معنای رهایی از استعمار و مقابله با نفوذ امپریالیسم غربی در جهان عرب بود. علاوه بر این، مخالفت با صهیونیسم و رد تجدید ساختگی، به‌عنوان سازگاری نداشتن با روح ملی عرب، همراه با دگرستیزی داخلی و خارجی همواره در ادبیات ایدئولوژیک حزب بعث جایگاه ویژه‌ای داشت و امری رایج به شمار می‌آمد (منتی، ۱۳۹۹: ۱۴۰-۱۴۱).

از نیات تهاجمی حزب بعث می‌توان به حمله این کشور به ایران و کویت اشاره کرد. دلیل حمله به کویت طیفی از اختلافات تاریخی، رقابت ژئوپلیتیک و بحران اقتصادی را دربر می‌گرفت که موجب واکنش شورای امنیت سازمان ملل شد. در ۱۱ مردادماه ۱۳۶۹ (۱۹۹۰) در جلسه ۲۹۳۲، شورای امنیت با صدور قطع‌نامه ۶۶۰ اشغال کویت به دست عراق را محکوم و عراق را با استناد به مواد فصل هفتم منشور به‌عنوان تهدیدی علیه صلح و امنیت بین‌المللی قلمداد کرد (پشتنگ، ۱۳۸۹). همچنین درباره اقدامات عراق علیه صلح و امنیت بین‌المللی، قطع‌نامه ۶۸۸ شورای امنیت درباره

منطقه پرواز ممنوع در کردستان عراق بیان می‌دارد که سرکوب علیه غیرنظامیان عراقی محکوم است و متذکر می‌شود که نتایج چنین اقداماتی تهدید علیه صلح و امنیت بین‌المللی محسوب می‌شود (امین‌زاده، ۱۳۷۸: ۱۱۵۲).

۸. زمینه‌های اتفاق نظر قدرت‌های بزرگ در شورای امنیت در ایجاد منطقه پرواز ممنوع

۸-۱. تهدید امنیت انرژی غرب از سوی عراق در اثر حمله به کویت

اصطلاح امنیت انرژی به تأمین پایدار و مطمئن حامل‌های انرژی با قیمت‌های معقول اشاره دارد. استفاده‌کنندگان این اصطلاح در پی کاهش تهدیدات ژئوپلیتیکی، اقتصادی، فنی، زیست‌محیطی و روانی بر بازارهای انرژی هستند. سیاست‌مدارانی که این واژه را به کار می‌برند بر این امر تأکید دارند که اولاً دسترسی آسان و بدون ریسک به منابع نفت و گاز امکان‌پذیر باشد. ثانیاً منابع انرژی به‌لحاظ جغرافیایی و مسیرهای انتقال تنوع داشته باشد. ثالثاً جریان نفت و گاز از مناطقی تأمین گردد که از ثبات لازم برخوردار باشند (مختاری هشی و نصرتی، ۱۳۸۹: ۱۰۱).

خلیج‌فارس در نظام قدرت بین‌المللی نقش محوری ایفا می‌کند؛ زیرا کنترل آن موجب تداوم نقش یک قدرت جهانی می‌شود و منافع اقتصادی، قدرت نظامی، کنترل بر رقبا و افزایش مقبولیت و مشروعیت بین‌المللی را به دنبال دارد. خلیج‌فارس از دو جنبه برای قدرت‌های جهانی اهمیت دارد؛ نخست، انرژی که همچنان جایگاه محوری خود را در اقتصاد جهانی حفظ کرده و تا چهار دهه آینده نیز این نقش را ادامه خواهد داد. دوم، موقعیت ارتباطی منحصر به فردی که جغرافیای خلیج‌فارس را به مرکز و نقطه ثقل کریدورهای جهانی تبدیل کرده است (ابوالحسن شیرازی و آخوند مهریزی، ۱۳۸۶: ۱۹۰).

از زمان گسترش نفوذ آمریکا در خاورمیانه رویکردهای گوناگونی به این منطقه از سوی آمریکا اتخاذ شد. دکترین نیکسون بازتاب خود را بر منطقه خلیج‌فارس با سیاست دوستونی نشان داد. بر اساس این سیاست، دولت‌های ایران و عربستان به‌عنوان دو ستون مرکزی در راهبرد نوین آمریکا، وظیفه رفع خلأ قدرت را در منطقه خلیج‌فارس و دریای عمان عهده‌دار شدند (چمنکار،

۱۳۹۴). در همین چارچوب، فورد^۱ رئیس‌جمهور آمریکا در یک سخنرانی در سال ۱۹۷۵ و در سانفرانسیسکو بر این موضوع تأکید ورزید که «خاورمیانه موضوعی قابل انتخاب نیست، این موضوع کاملاً حیاتی برای ماست. این منطقه حوزه بسیار راهبردی است که برای ما و اروپای غربی و ژاپن در تأمین و امنیت انرژی اهمیت روزافزون دارد» (چمنکار، ۱۳۸۷: ۱۲۹). همچنین کارتر^۲ بیان می‌داشت که هر کوششی توسط یک قدرت خارجی به منظور به دست آوردن کنترل منطقه خلیج فارس به عنوان تهدید منافع حیاتی ایالات متحده تلقی خواهد شد و با چنین تهدیدی به هر وسیله لازم از جمله توسل به نیروی نظامی مقابله خواهد شد (الهایی و کاظم نسب ۱۳۹۶: ۷۴). سیاست ریگان نیز در خلیج فارس مبتنی بر سه اصل پیگیری می‌شد که عبارت بودند از: ایجاد فشار بین‌المللی برای پایان جنگ و جلوگیری از گسترش آن کمک به دوستان برای دفاع از خود در برابر تهدیدات ایران همکاری مشورت و همکاری کشورهای شورای همکاری خلیج فارس و سایر هم‌پیمانان در برابر ایران، برای محافظت از کشتی‌هایی که با پرچم ایالات متحده از خلیج فارس عبور می‌کنند (محمدی، ۱۴۰۰).

تلاش برای تقویت قدرت ملی ارتباط مستقیمی با عوامل و متغیرهای ژئوپلیتیکی دارد. در این راستا، سطح دسترسی به وسعت سرزمینی، موقعیت جغرافیایی، منابع سایر عوامل محدودیت‌هایی را برای دولت‌ها به وجود آورده است. دولت‌ها بر اساس وضعیت ژئوپلیتیکی و درکی که از شرایط خود دارند اقدام به تدوین استراتژی‌های ژئوپلیتیکی می‌کنند. هدف این استراتژی‌ها هدایت نظام سیاسی به سمت هژمونی، کسب و تصرف دستاوردهای مادی، معنوی و فضایی - سرزمینی است (حاتمی و همکاران، ۱۴۰۱: ۷۹).

ناکارآمدی جغرافیایی سیاسی و ژئوپلیتیک عراق همواره بستر بالقوه و مساعدی برای جنگ و منازعه است. به همین دلیل به سیاست خارجی این کشور ماهیتی تهاجمی، قلمروخواهانه و معترض بخشید و این وضعیت زمینه‌ساز تقویت اندیشه‌های توسعه‌طلبانه این کشور برای تحصیل سرزمین به منظور برون‌رفت از تنگنای موجود شد که در قالب تجاوز اراضی به ایران ۱۳۵۸ (۱۹۸۰) و کویت ۱۳۶۹ (۱۹۹۰) خود را نشان داد (همان: ۷۹). این تجاوز پیامدهایی برای کشورهای غربی و به‌خصوص آمریکا داشت؛ از یک سو کویت با در اختیار داشتن ۹ درصد از ذخایر نفت

1. Gerald Ford

2. James Carter

شناخته‌شده جهان، موقعیت استراتژیکی در منطقه داشت. از سوی دیگر، آمریکا پس از انقلاب اسلامی سال ۱۳۵۷ (۱۹۷۹)، دسترسی خود به نفت ایران (معادل ۹ درصد ذخایر جهانی) را از دست داده بود. در این وضعیت، بحران کویت به چالش‌های اقتصادی آمریکا دامن می‌زد (سلیمی‌بنی و کلمزی، ۱۳۹۱: ۱۲-۱۳).

همچنین، تهدید حمله عراق و احتمال تسلط آن بر مرزهای شرقی عربستان وجود داشت. این امر به عراق امکان کنترل بیش از ۴۰ درصد منابع نفتی منطقه را می‌داد و موجب می‌شد که بخش بزرگی از انرژی خلیج فارس در دست دولت‌هایی قرار گیرد که روابط مناسبی با آمریکا و کشورهای اروپایی نداشتند. چنین وضعیتی برای ایالات متحده و واردکنندگان اروپایی انرژی خلیج فارس پذیرفتنی نبود. به‌ویژه آنکه عراق با دستیابی به نفت کویت (۹ درصد) و عربستان سعودی (۲۵ درصد) می‌توانست قیمت نفت را افزایش دهد و از این منابع به‌عنوان ابزاری سیاسی استفاده کند و جریان انتقال نفت به غرب را به خطر بیندازد. در همین راستا، گروه تحقیق و پژوهش‌های کویت معتقد است که حمله عراق به کویت نشان‌دهنده تلاش عراق برای تسلط بر حدود یک‌چهارم ذخایر نفتی جهان بود. آمارهای سال ۱۳۶۸ (۱۹۸۹) نیز نشان می‌دهد که ۴۴ درصد نفت مصرفی آمریکا از این منطقه تأمین می‌شد (همان: ۱۲).

این تنها به حوزه نفت خلاصه نمی‌شود؛ زیرا کشورهای صنعتی به‌ویژه ایالات متحده، در این منطقه منافع اقتصادی متعددی فراتر از نفت داشته‌اند. نگاهی به آمار صادرات و قراردادهای بزرگ شرکت‌های آمریکایی نشان می‌دهد که این درآمدها سود قابل توجهی برای ایالات متحده و شرکت‌های آن به همراه داشته است. پس از حمله عراق به کویت، آمریکا با بیشتر کشورهای عربی حاشیه جنوبی خلیج فارس قراردادهای دوجانبه منعقد کرد و هر سال حدود ۸۰۰ میلیون دلار به کویت صادرات داشته است. در همان حال، شرکت‌های آمریکایی در اولین سال پس از پایان جنگ حدود ۲ میلیارد دلار سفارش کالا و خدمات دریافت کرده‌اند (همان: ۱۶). میزان تهدید عراق علیه اقتصاد جهانی و امنیت انرژی را می‌توان در گفته‌ها و مصاحبه مقامات غربی و به‌خصوص آمریکایی درک کرد. در همین راستا، جیمز بیکر^۱ وزیر امور خارجه آمریکا در زمان بحران خلیج فارس، دلایل را برای حمله به عراق بیان کرد. وی درباره تهاجم عراق به کویت چنین

1. James Baker

گفت: «آمریکا سه دلیل برای مقابله با عراق دارد، اول تجاوز عراق با صلح جهانی منافات دارد، دوم تجاوز عراق گونه‌ای مبارزه‌طلبی منطقه‌ای است و سومین دلیل اینکه تجاوز عراق اقتصاد جهانی را تهدید می‌کند و سلامت اقتصادی جهانی بستگی به منابع انرژی خلیج فارس خواهد داشت. نه ما و نه جامعه جهانی تحمل این را نخواهیم داشت که یک دیکتاتور به این دسترسی نظارت کند» (سید و زارع، ۱۳۹۵: ۲۴۳).

همچنین لس آپسن^۱ رئیس کمیسیون نیروهای مسلح مجلس نمایندگان آمریکا در زمان بحران خلیج فارس در این باره گفت: «تهاجم عراق به کویت آمریکا را با سه مسئله نگران‌کننده روبه‌رو ساخته است. این سه عبارت‌اند از: نفت، تجاوز و توانایی هسته‌ای. بحران خلیج فارس منافع بنیادی و درازمدت آمریکا در منطقه و ثبات خاورمیانه را تهدید می‌کند. از فرانکلین روزولت تا تمام رؤسای جمهور بعدی، آمریکا امنیت و ثبات خلیج فارس را هدف اصلی خود قرار داده است. این هدف تا اندازه زیادی نشانگر منافع ماست که اگر قرار باشد ثبات و امنیت در منطقه برقرار شود، برتری نظامی عراق باید از بین برود» (همان: ۲۴۱).

در همین زمینه و تهدید عراق علیه امنیت انرژی، هارولد براون^۲ وزیر امور دفاع پیشین آمریکا در مورد خطر اصلی در خلیج فارس، در سخنانی کمیته امور خارجی مجلس نمایندگان گفت: «آنچه در خلیج فارس در معرض خطر قرار دارد رفاه اقتصادی و سیاسی ایالات متحده و متحدان آن است. اگر کشورهای صنعتی و پیشرفته جهان از دسترسی به منابع انرژی خلیج فارس محروم شوند نتیجه‌اش احتمالاً ورشکستگی و به دردمر افتادن متحدان اقتصادی و جهانی خواهد بود» (همان: ۲۴۱).

همچنین وزیر دفاع دولت جورج بوش پدر در یک مصاحبه تلویزیونی مجبور شد اعتراف کند که منابع انرژی منطقه است که آمریکا را وارد جنگ با عراق کرده است و نه چیز دیگری. او بیان کرد: «اصلاً حکومت آل صباح مطرح نیست؛ مسئله ارزش حیاتی منابع منطقه و اهمیت سیاسی آن است. بخش عمده‌ای از نفت جهانی صنعتی و حدود یک‌چهارم نفت مورد نیاز آمریکا از این ناحیه می‌آید. هرکس بر این منطقه تسلط داشته باشد بر اقتصاد جهان تسلط دارد» (سلیمی‌بنی و کلمرزی، ۱۳۹۱: ۱۹).

1. Lesupsen

2. Harold brown

جورج بوش پدر نیز در اوت ۱۹۹۰ در این باره اظهار نظر کرده و گفته بود: «ملت ما حدود نیمی از نفت مصرفی خود را وارد می‌کند. استقلال اقتصادی ایالات متحده می‌تواند با تهدید مواجه شود.» روز بعد شورای امنیت ملی برای دومین بار تشکیل جلسه داد تا درباره عکس‌العمل آمریکا بحث نماید. از اینکه چه مشورتی در مورد حمله عراق به کویت بدهند، همه آنها یک خط را دنبال می‌کردند و چنین استدلال می‌نمودند که حمله صدام مهم‌تر از کویت است. در اینجا مسئله نفت است (محمدی و میکامه، ۱۳۹۲: ۴۶).

۸-۲. تهدید امنیت اسرائیل

روابط میان عراق و اسرائیل در طول تاریخ فرازونشیب زیادی داشته است. در طول دهه ۱۹۲۰، جنبش صهیونیسم که در اواخر قرن ۱۹ شکل گرفته بود توسط نخبگان یهودی به عراق گسترش یافت. همین امر موجب آغاز دوران تخریب و تضعیف یهودیان در عراق شد. از سال ۱۳۰۸ (۱۹۲۹) به بعد، بسیاری از یهودیان عراق به اتهام داشتن عقاید صهیونیستی تحت تعقیب قرار گرفتند و بسیاری معلمان زبان عبری از کشور اخراج شدند (خسروی، ۱۳۸۷: ۱۵۶).

پس از استقلال عراق در سال ۱۳۱۱ (۱۹۳۲) و به‌ویژه پس از شدت گرفتن ایده یهودیان در خصوص فلسطین، جامعه یهودی به شدت رو به ضعف و افول نهاد و از طریق حکومت تحت فشار قرار گرفت. به این ترتیب دوران مدارا به سر رسید و دولت‌های عراق به شدت با جامعه یهودی برخورد کردند؛ به نحوی که قدرت سیاسی و اقتصادی یهودیان از آنها گرفته شد. در سال ۱۳۲۰ (۱۹۴۱) رشیدعلی گیلانی با توسل به خشونت علیه یهودیان در بغداد ۱۷۹ تن از آنها را کشت و پیش از هزار نفر زخمی شدند. پس از تشکیل دولت اسرائیل در سال ۱۳۲۷ (۱۹۴۸)، صهیونیسم تبدیل به یک جرم نابخشودنی شد که مجازات آن اعدام بود. در همان سال شفیق عدس، یکی از یهودیان ثروتمند، به دار آویخته شد (همان: ۱۵۷).

دولت عراق در طول تاریخ بخشی از نزاع میان اعراب و اسرائیل بوده است. نخستین جنگ پس از دولت اسرائیل در ۲۴ اردیبهشت‌ماه ۱۳۲۷ (۱۹۴۸) کشورهای مصر، اردن، عراق، سوریه و لبنان، مناطقی در جنوب و شرق فلسطین را که به یهودیان اختصاص نیافته بود در اختیار گرفتند و سپس محله کوچک یهودی‌نشین شهر کهن بیت‌المقدس را تصرف کردند (مرکز دائرةالمعارف بزرگ اسلامی: ۱۳۹۹). تأسیس رژیم بعث در فروردین‌ماه ۱۳۲۶ (۱۹۴۷) در دمشق دگرگونی قابل

ملاحظه‌ای را در ناسیونالیسم عربی ایجاد کرد. آن‌ها به این اصل معتقد بودند که میهن عربی یک واحد سیاسی - اقتصادی تجزیه‌ناپذیر است و همه اختلافات میان ملت عرب جعلی‌اند و میهن عربی از آن اعراب است و فقط آن‌ها حق تعیین سرنوشت خود را دارند (منتی، ۱۳۹۹: ۱۴۰).

صدام حسین عراق را به‌عنوان یکی از مخالفان اصلی اسرائیل معرفی کرد و اغلب آن را «دشمن اصلی» جهان عرب می‌خواند. سخنان او مکرراً شامل فراخوان‌هایی برای نابودی اسرائیل و آزادسازی فلسطین بود که با احساسات ملی‌گرایانه عربی همخوانی داشت (Hiro, 199: 163). عراق کمک‌های مالی و نظامی گسترده‌ای به گروه‌های فلسطینی از جمله سازمان آزادی‌بخش فلسطین (ساف) ارائه می‌کرد. در دهه‌های ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰، صدام همچنین از گروه‌هایی مانند حماس حمایت می‌کرد تا به استراتژی ضداسرائیلی خود ادامه دهد (Marr, 2012: 205). نیروهای عراقی در جنگ‌های ۱۹۴۸ و ۱۹۷۳ علیه اسرائیل شرکت کردند؛ اگرچه نقش آن‌ها در مقایسه با کشورهای خط مقدم مانند مصر و سوریه محدود بود (Karsh, 2002: 148).

در ژوئن ۱۹۸۱، اسرائیل در حمله‌ای پیش‌دستانه با نام عملیات اپرا، راکتور هسته‌ای اوسیراک عراق در نزدیکی بغداد را بمباران کرد. اسرائیل این حمله را با این ادعا توجیه کرد که برنامه هسته‌ای عراق تهدیدی وجودی برای آن کشور است. صدام حسین این حمله را به‌عنوان اقدامی تجاوزکارانه محکوم کرد و بر تعهد خود برای توسعه توانایی‌های نظامی جهت مقابله با اسرائیل تأکید کرد (Hiro, 1991: 79).

جنگ خلیج‌فارس یکی از مستقیم‌ترین مواجهات عراق با اسرائیل تحت حکومت صدام بود. صدام دستور پرتاب ۳۹ موشک اسکاد به شهرهای اسرائیل از جمله تل‌آویو و حیفا را صادر کرد و می‌کوشید تا با تحریک اسرائیل به حمله متقابل، اتحاد ائتلاف کشورهای عربی و غربی را در جنگ علیه عراق تضعیف کند. رژیم صدام سرمایه‌گذاری‌های گسترده‌ای در برنامه‌های موشکی بالستیک و تسلیحات کشتار جمعی انجام داد تا توانایی عراق برای تهدید اسرائیل را تقویت کند. عراق موشک‌های اسکاد اصلاح‌شده‌ای مانند الحسین و العباس را توسعه داد که توانایی هدف قرار دادن مناطق اسرائیلی را داشتند (Karsh, 2002: 152). عراق ذخایر تسلیحات شیمیایی و بیولوژیکی را جمع‌آوری کرد که گفته می‌شود برای استفاده علیه دشمنان داخلی و خارجی، از جمله اسرائیل، طراحی شده بودند (Marr, 2012: 218).

پس از شکست عراق در جنگ خلیج فارس، توانایی‌های نظامی این کشور به دلیل تحریم‌های بین‌المللی و بازرسی‌های سازمان ملل به شدت کاهش یافت. با اینکه صدام به تهدیدات ضداسرائیلی خود ادامه داد، رژیم او پس از سال ۱۹۹۱ دیگر توانایی تهدید جدی اسرائیل را نداشت (91: freedman, 1993). نیروهای عراقی در جنگ عرب‌ها با اسرائیل نقش آفرینی بسیاری کردند که می‌توان به نبرد تل‌عتر اشاره کرد که با مشارکت تیپ ۱۲زرهی عراق اجرا شد و نیروهای عراقی در اقدامی ضربتی و پیش‌بینی‌نشده به سمت نیروهای اسرائیلی حرکت کردند و نیروهای سوری را که در حال عقب‌نشینی از بلندی‌های جولان بودند از کشتار جمعی نجات دادند (میدل ایست نیوز).

۹. نتیجه‌گیری

کردستان عراق از مناطقی است که هرگونه کنش ژئوپلیتیکی در آن می‌تواند بر روی کشورهای پیرامون خود از جمله ایران و ترکیه تأثیر داشته باشد. تشکیل این منطقه توانست ژئوپلیتیک کردها در منطقه را تقویت کند و موقعیت کردها را به‌عنوان بازیگری غیردولتی در معادلات داخلی عراق و منطقه ارتقا دهد. از اهمیت منطقه پرواز ممنوع در کردستان عراق می‌توان به این موضوع اشاره کرد که موافقت شورای امنیت با ایجاد منطقه پرواز ممنوع در واقع اولین تجربه فدرالیسم در منطقه خاورمیانه را رقم زد.

جهان دوقطبی و فضای جنگ سرد حاکمیت دولت - ملت‌ها را ارتقا داد؛ به این معنا که حمله به حاکمیت یک کشور به معنای حمله به یک قطب در فضای جهان دوقطبی ترجمه می‌شد. تابوی این موضوع در جریان فروپاشی نظام دوقطبی شکسته شد و شاهد کارا شدن شورای امنیت در رابطه با مداخله بشردوستانه پس از جنگ سرد بوده‌ایم. دلایل موافقت اعضای دائم شورای امنیت با شکل‌گیری منطقه پرواز ممنوع در کردستان عراق دال مرکزی پژوهش حاضر در قالب طرح یک پرسش اساسی بود. اینکه مؤلفه‌های حقوقی و سیاسی موضوع تا چه اندازه در خلق این رخداد منطقه‌ای اثرگذار بوده است در این تحقیق تحلیل و ارزیابی شد. با توجه به بهره‌گیری از نظریه موازنه تهدید در مقاله حاضر، این نتیجه به دست آمد که تهدیدات عراق علیه امنیت انرژی و امنیت اسرائیل و همچنین ساختار منطقه‌ای خاورمیانه نوعی ساختار امنیتی معطوف به منافع سیاسی و امنیتی مبتنی بر ایده‌های هنجاری و بشردوستانه بوده است. از این‌رو، منافع سیاسی و امنیتی بر

ایده‌های بشردوستانه تقدم هستی‌شناسی دارد. بر این اساس، باید اذعان نمود برای واکاوی بسترهای منطقه پرواز ممنوع در کردستان عراق به شرایط و مناسبات منطقه‌ای و بین‌المللی باید توجه کرد. هرچند که ایجاد این منطقه به تصویب شورای امنیت رسید و ظواهر ضوابط حقوق بین‌الملل در آن رعایت گردید، اما چنان‌که در ادامه دیدیم، حمله به عراق در ۲۰۰۳ بدون رعایت اصول بین‌الملل و بدون کسب مجوز از شورای امنیت صورت پذیرفت. در مجموع می‌توان گفت که با توجه به اینکه استدلال‌های اخلاقی و بعد هنجاری در وهله اول در نظریات سیاستمداران برجسته می‌شود، اما واکاوی ابعاد امنیتی و اقتصادی در این مقاله آشکار می‌سازد که این مباحث تنها پرده‌ای بر واقعیت‌های سخت ژئوپلیتیکی سیاست در منطقه خاورمیانه و در نظم روابط بین‌الملل است. مباحث حقوقی و اخلاقی به‌ویژه درباره دخالت‌های بشردوستانه در بُعد معرفت‌شناسانه، تنها جامه‌ای است که هسته‌های سخت منافع ژئوپلیتیکی قدرت‌های بزرگ را به مثابه امری مشروعیت‌بخش می‌پوشاند؛ چنان‌که در این پژوهش نشان دادیم، هرگاه فشارها و تنش‌های این هسته سخت مبرم و ضروری بنماید، به سادگی این جامه‌های به‌هنجار و حقوقی به کناری نهاده شده و منافع ژئوپلیتیکی در عریان‌ترین شکل ممکن خود را بازمی‌نماید. امری که در این مقاله تلاش شد از منظری واقع‌گرایانه، با شکافت و عبور از لایه‌های به‌هنجار و ظاهری، پرتوی بر زوایای تاریک آن افکنده شود.

منابع

- ابراهیمی، نبی‌الله. (۱۳۸۶). «تحول مفهوم مداخله بشردوستانه در روابط بین‌الملل»؛ *مطالعات راهبردی*، ۱۰(۳۸)، ۸۰۷-۸۳۰. https://quarterly.risstudies.org/article_1055.html
- ابوالحسن شیرازی، حبیب‌الله؛ آخوند مهریزی، مسعود. (۱۳۸۶). «جایگاه منابع انرژی در امنیت خلیج فارس و امنیت آمریکا با توجه به الگوی امنیت مشارکتی»؛ *علوم سیاسی دانشگاه آزاد کرج*، ۴(۷)، ۱۸۷-۲۱۱. <https://www.sid.ir/FileServer/JF/6000513860706>
- اسماعیلی، علی. (۱۳۹۹). «موازنه تهدید در خاورمیانه از ۱۱ سپتامبر تا بهار عربی»؛ *پژوهش‌نامه ایرانی سیاست بین‌الملل*، ۱(۹)، ۱-۲۶. https://irlip.um.ac.ir/article_39866.html
- الهایی، هادی؛ کاظم نسب، جواد. (۱۳۹۶). «انقلاب اسلامی ایران؛ واژگونی سیاست‌های آمریکا در خلیج فارس»؛ *مطالعات خلیج فارس*، ۳(۴)، ۷۰-۷۵. https://persiangulf.iranology.ir/maghale_list.aspx?vv=3023
- امین‌زاده، الهام. (۱۳۷۸). «مناطق پرواز ممنوع و عملکرد شورای امنیت سازمان ملل». *سیاست خارجی*، ۵۲، ۱۱۴۷-۱۱۵۹. <https://www.sid.ir/paper/425181/fa>

- باقری‌نژاد، سید اصغر؛ قاسمی، بهزاد. (۱۴۰۰). «نقش تفکر انقلاب اسلامی و محور مقاومت در قبال سوریه بر اساس نظریه استنفان والت». مدیریت و پژوهش‌های دفاعی، ۲۰(۹۱)، ۱۰۳-۱۲۹. https://mdr.ihu.ac.ir/issue_2201249_2201250.html
- بهزادی، محمدحسین. (۱۳۹۲). «شاخص‌های مهم نفت خلیج فارس، از دیدگاه سیاست خارجی آمریکا». www.diplomatist.blogfa.com
- پشنگ، اردشیر. (۱۳۸۹). «شورای امنیت و پایانی بر بیست سال تحریم علیه عراق». www.peace-ipsoc.org
- پیام آزادگان. (۱۴۰۰). «مروری بر ارتش بعث عراق، نقش شوروی در جنگ تحمیلی». www.mfpa.ir
- ترابی، قاسم؛ طاهری، ابوالقاسم. (۱۳۸۹). «جایگاه نفت در سیاست خارجی و امنیتی ایالات متحده آمریکا». مطالعات سیاسی، ۳(۱۰)، ۱-۲۸. <https://sanad.iau.ir/Journal/jourm/Article/960352>
- جانسنیز، احمد؛ اعجازی، احسان. (۱۴۰۰). «تحلیل روابط بین ایران و ایالات متحده آمریکا از منظر موازنه تهدید». سیاست جهانی، ۱۰(۱)، ۱۶۳-۱۹۶. https://interpolitics.guilan.ac.ir/article_4789.html
- چمنکار، محمدجعفر. (۱۳۸۷). «جایگاه خلیج فارس در اقتصاد انرژی آمریکا». مطالعات خاورمیانه، ۱۵(۴)، ۱۲۱-۱۴۴. https://cmess.sinaweb.net/article_151324.html
- چمنکار، محمدجعفر. (۱۳۹۴). «بازتاب دکترین نیکسون بر منطقه خلیج فارس و سیاست خارجی محمدرضا پهلوی». www.iichs.ir
- حاتمی، داود؛ یاری، احسان؛ حاتمی، حمیده؛ حاتمی، رضا. (۱۴۰۱). «بررسی علل حمله عراق به کویت». جغرافیا و روابط انسانی، ۵(۱)، ۴۴-۹۲. https://www.gahr.ir/article_152938.html
- حقیقت‌شناس، علیرضا؛ فرجی‌راد، عبدالرضا؛ قربانی‌نژاد، ربیاز. (۱۴۰۱). «بررسی نقش محوری ایالات متحده آمریکا در منطقه خلیج فارس و تأثیر آن بر امنیت ملی ج.ا.ایران (۲۰۲۰-۲۰۰۳)». سیاست جهانی، ۱۱(۲)، ۲۴۱-۲۶۷. https://interpolitics.guilan.ac.ir/article_5952.html
- حقیقی، رضا. (۱۳۹۰). «ابعاد سیاسی حقوقی مداخله نظامی ناتو در لیبی». سیاست خارجی، ۲۵(۱)، ۱۰۳-۱۱۶. http://fp.ipisjournals.ir/article_9478.html
- خسروی، علیرضا. (۱۳۸۷). «افزایش حضور اسرائیل در عراق، گسترش و نفوذ». راهبرد، ۱۶(۲)، ۱۴۱-۱۷۶. https://rahbord.csr.ir/article_124307.html
- درج، حمید؛ الیتمی‌نیا، رضا. (۱۳۹۸). «تبیین جایگاه راهبردی اسرائیل در سیاست تسلیحاتی آمریکا در خاورمیانه». مطالعات بین‌المللی، ۱۶(۱)، ۱۰۳-۱۲۵. https://www.isjq.ir/article_93080.html
- درخشه، جلال؛ کوهکن، علیرضا. (۱۳۸۸). «نگاهی نو به دلیل حمایت آمریکا از اسرائیل». رهیافت/انقلاب اسلامی، ۳(۱۰)، ۹۱-۱۱۰. <http://ensani.ir/fa/article/download/182930>
- ذوالعین، نادر. (۱۳۷۱). «تأثیر وقایع عراق در توسعه حقوق بین‌الملل (قطع‌نامه روابط بین‌الملل و مداخلات بشردوستانه)». تحقیقات حقوقی، ۱۰، ۱۹۱-۲۱۶. https://lawresearchmagazine.sbu.ac.ir/article_56462.html
- رجبی، محمد. (۱۳۹۸). «جایگاه اقلیم کردستان عراق در سیاست‌های منطقه‌ای ایالات متحده آمریکا در غرب آسیا». پژوهش‌های سیاسی جهان اسلام، ۹(۲)، ۲۷-۵۲. <https://priw.ir/article-1-841-fa.html>

رسولی ثانی‌آبادی، الهام. (۱۳۹۲). *درآمدی بر مهم‌ترین مسائل و مفاهیم نظامی استراتژیک معاصر*. یزد: انتشارات دانشگاه یزد.

رسولی ثانی‌آبادی، الهام؛ روستایی، مجتبی. (۱۳۹۸). «موازنه تهدید و اتحاد اعراب اسرائیل در برابر محور مقاومت»؛ *مطالعات خاورمیانه*، ۳(۳)، ۱۱۳-۱۳۴. https://cmess.sinaweb.net/article_147703.html

سلیمی‌بنی، صادق؛ کلمرزی، عبدالرضا. (۱۳۹۱). «ایالات متحده و بحران کویت (۱۹۹۱-۱۹۹۰م)»؛ *تکیه بر امنیت انرژی*؛ پژوهش در تاریخ، ۳(۴)، ۳-۲۲. https://pdtjs.ut.ac.ir/article_70683.html

سید، محمود؛ زارع، فاطمه. (۱۳۹۵). «مناقشات مرزی عراق با تکیه بر جنگ دوم خلیج فارس»؛ *مطالعات روابط بین‌الملل*، ۹(۳۳)، ۲۱۹-۲۴۹. <https://sanad.iau.ir/fa/Article/1066622>

صالحی، سید جواد. (۱۳۷۸). «سازوکارهای کنترل ارتش عراق در دوره حزب بعث»؛ *سیاست دفاعی*، ۹(۲۶-۲۷)، ۱-۱۴. https://dpj.ihu.ac.ir/article_202999.html

فتحی خانقاه، رؤیا. (۱۴۰۱). «تبیین چرایی عضویت فنلاند در ناتو از منظر موازنه تهدید»؛ *مطالعات سیاست بین‌الملل*، ۲(۳)، ۵۶-۸۴. <https://ipsj.iauh.ac.ir/article-1-55-fa.pdf>

قادری کنگاوری، روح‌الله. (۱۳۸۹). «تحلیلی بر میزان کمک‌های تسلیحاتی منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای به عراق در جنگ تحمیلی علیه ایران»؛ *نگین ایران*، ۳۲، ۵۰-۷۰. <https://defamoghaddas.ir/article>

قربانی شیخ‌نشین، ارسلان؛ قدیمی، اکرم؛ حریری، رحمان. (۱۳۹۱). «بررسی راهبردی سیاست خارجی آمریکا در کردستان عراق و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران»؛ *راهبرد*، ۲۱(۱)، ۵۵-۸۲. https://rahbord.csr.ir/article_124429.html

قربانی‌نژاد، ریاز؛ شهریور، هومان؛ پارسایی، اسماعیل. (۱۳۹۲). «تحلیل منابع جغرافیایی تنش در شمال‌غرب خلیج فارس»؛ *همایش بین‌المللی خلیج فارس*، ۲۰۹-۲۲۹. <https://www.sid.ir/paper/881312/fa>

قوام، عبدالعلی؛ نجفی سیار، رحمان. (۱۳۹۲). «ارتقای مفهوم مداخله بشردوستانه پس از جنگ سرد در بستر نظریه‌های روابط بین‌الملل با تکیه بر مکتب انگلیسی»؛ *مطالعات روابط بین‌الملل*، ۶(۲۴)، ۳۷-۶۰. https://journals.iau.ir/article_510762.html

محمدی آگاه، سلمان. (۱۳۹۲). «سازوکار برقراری منطقه پرواز ممنوع»؛ www.smalawyer.ir. محمدی، حمیدرضا؛ میکامه، ایمان. (۱۳۹۲). «تأثیر نفت بر حضور آمریکا در خلیج فارس»؛ *پژوهش‌های دانش زمین*، ۲(۴۵)، ۳۴-۵۲. https://esrj.sbu.ac.ir/article_95058.html

محمدی، عقیل. (۱۳۹۵). «منطقه پرواز ممنوع در حقوق بین‌الملل با توجه به عملکرد شورای امنیت»؛ *پژوهش‌های حقوقی*، ۱۵(۲۹)، ۲۱۷-۲۴۴. https://jlr.sdil.ac.ir/article_23960.html

محمدی، فاطمه. (۱۴۰۰). «بررسی تاریخی رویکرد ایالات متحده آمریکا در خلیج فارس»؛ www.ipis.ir. مختاری هشی، حسین؛ نصرتی، حمیدرضا. (۱۳۸۹). «امنیت انرژی و موقعیت ژئواستراتژی ایران»؛ *ژئوپلیتیک*، ۶(۱۸)، ۹۵-۱۲۴. https://journal.iag.ir/article_56952.html

مرکز دائرةالمعارف بزرگ اسلامی. (۱۴۰۱). «اعراب و اسرائیل»؛ www.cgie.org.ir

- متی، ایوب. (۱۳۹۹). «خیزش مجدد ناسیونالیسم عربی - عراقی در عراق (۲۰۰۳ - ۲۰۲۰)»: روابط خارجی، ۱۲(۱)، ۱۳۱-۱۶۱. https://journal.iag.ir/article_56952.html
- میدل ایست نیوز. (۲۰۱۸). «نبرد تل‌عتر؛ نقش ویژه نیروهای عراقی در جنگ اکتبر ۱۹۷۳». www.mdeast.news.com
- نامی، محمدحسین؛ محمدپور، علی. (۱۳۸۷). جغرافیای کشور عراق با تأکید بر مسائل ژئوپلیتیک. تهران: سازمان جغرافیایی نیروی‌های مسلح.
- نجفی، فیروز؛ مسعودنیا، حسین؛ امام‌جمعه‌زاده، جواد؛ نساج، حمید. (۱۳۹۵). «فدرالیسم و مثلث قدرت (شیعیان، کردها و سنی‌ها) در ساختار سیاسی عراق نوین»: جستارهای سیاسی معاصر، ۷(۱۹)، ۱۴۱-۱۶۳. https://politicalstudy.ihcs.ac.ir/article_2377.html
- نوروزی، حسین؛ جوانشیری، احمد. (۱۳۸۴). «شورای امنیت و مداخله بشردوستانه پس از جنگ سرد»: مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، ۶۹، ۲۸۹-۳۱۶. https://jflps.ut.ac.ir/article_12408.html

References

- Abolhasan shirazi, H. & Akhound mehrizi, M. (2007). "The role of energy resources in the security of the Persian Gulf and U.S. security based on the cooperative security model". *Political Science, Islamic Azad University of Karaj*, 4(7), 187-211. [In Persian]. <https://www.sid.ir/FileServer/JF/6000513860706.pdf>
- Aminzadeh, E. (1999). "No-fly zones and the role of the UN Security Council". *Foreign Policy*, 52, 1147-1159. [In Persian]. <https://www.sid.ir/paper/425181/fa>
- Bagheri nejad, S. A. & Ghasemi, B. (2021). "The role of Islamic revolutionary thought and the resistance axis regarding Syria based on Stephen Walt's theory". *Management and Defense Research*, 20(91), 129-103. [In Persian]. https://mdr.ihu.ac.ir/issue_2201249_2201250.html
- Behzadi, M. H. (2013). "Key oil indicators of the Persian Gulf from the perspective of U. S. foreign policy". [In Persian]. <http://www.diplomatist.blogfa.com>
- Center for the Great Islamic Encyclopedia. (2022). "Arabs and Israel". *CGIE*. [In Persian]. www.cgie.org.ir
- Chamenkar, M. J. (2008). "The Persian Gulf's position in U.S. energy economics". *Middle East Studies*, 15(4), 121-144. [In Persian]. https://cmess.sinaweb.net/article_151324.html
- Chamenkar, M. J. (2015). "Reflections of Nixon's doctrine on the Persian Gulf and Mohammad Reza Pahlavi's foreign policy". [In Persian]. <http://www.iichs.ir>
- Cordesman, A. H. & Wagner, A. R. (1990). *The Lessons of Modern War: The Iran-Iraq War*. Westview Press.
- Daraj, H., & Alitaminiya, R. (2020). "Explaining Israel's strategic position in U.S. arms policies in the Middle East". *International Studies*, 16(1), 103-125. [In Persian]. https://www.isjq.ir/article_93080.html
- Derakhshah, J. & Kouhkan, A. (2009). "A new look at the reasons behind U. S. support for Israel". *Islamic Revolution Perspective*, 3(10), 91-110. [In Persian]. <http://ensani.ir/fa/article/download/182930>
- Ebrahimi, N. A. (2008). "Development of the Concept of Humanitarian Intervention in International Relations". *Strategic Studies Quarterly*, 10(38), 807-830. [In Persian]. https://quarterly.risstudies.org/article_1055.html?lang=en

- Elahi, H. & Kazem nasab, J. (2017). "The Islamic Revolution of Iran: Overthrowing U. S. policies in the Persian Gulf". *Persian Gulf Studies*, 3(4), 70-75. [In Persian]. https://persiangulf.iranology.ir/maghale_list.aspx?vv=302312
- Esmaili, A. (2020). "Balance of threat in the Middle East from 9/11 to the Arab Spring". *Iranian Journal of International Politics*, 9(1), 1-26. [In Persian]. https://irlip.um.ac.ir/article_39866.html
- Fathi khanqah, R. (2022). "Explaining Finland's NATO membership from the perspective of the balance of threat theory". *International Politics Studies*, 2(3), 56-84. [In Persian]. <https://ipsj.iauh.ac.ir/article-1-55-fa.pdf>
- Freedman, L. (1993). *The Gulf War and Israeli-Palestinian Relations*. Routledge.
- Ghaderi Kangavari, R. (2010). "An analysis of regional and non-regional military aid to Iraq during the imposed war against Iran". *Negin Iran*, 9(32), 50-70. [In Persian]. <https://defamoghaddas.ir/article>
- Ghavam, A. & Najafi sayar, R. (2013). "Enhancing the concept of humanitarian intervention after the Cold War within the framework of international relations theories with a focus on the English school". *International Relations Studies*, 6(24), 37-60 [In Persian]. https://journals.iau.ir/article_510762.html
- Ghorbani nejad, R.; Shahrivar, H. & Parsaei, E. (2013). "Analyzing the geographic sources of tension in the northwestern Persian Gulf". *Persian Gulf International Conference*, 209-229. [In Persian]. <https://www.sid.ir/paper/881312>
- Ghorbani sheikhneshin, A.; Ghadimi, A. & Hariri, R. (2012). "A strategic analysis of U.S. foreign policy in Iraqi Kurdistan and its impact on Iran's national security". *Rahbord*, 21(1), 55-82. [In Persian]. https://rahbord.csr.ir/article_124429.html
- Haqiqatshenas, A.; Faraji rad, A. & Ghorbani nejad, R. (2022). "Examining the central role of the United States in the Persian Gulf region and its impact on the national security of the Islamic Republic of Iran (2003-2020)". *Global Politics*, 11(2), 241-267. [In Persian]. https://interpolitics.guilan.ac.ir/article_5952.html
- Haqiqi, R. (2011). "The political and legal dimensions of NATO's military intervention in Libya". *Foreign Policy*, 25(1), 103-116 [In Persian]. http://fp.ipisjournals.ir/article_9478.html
- Hatami, D., Yari, E., Hatami, H., & Hatami, R. (2022). Examining the causes of Iraq's invasion of Kuwait. *Geography and Human Relations*, 5(1), 44-92. [In Persian]. https://www.gahr.ir/article_152938.html
- Hiro, D. (1991). *The Longest War: The Iran-Iraq Military Conflict*. Routledge.
- Islamic Encyclopedia Center. (2022). "Arabs and Israel". [In Persian]. <http://www.cgie.org.ir>
- Janciz, A. & E'jazi, E. (2021). "Analyzing Iran-U.S. relations from the perspective of balance of threat (2016-2021)". *World Politics*, 10(1), 163-196 [In Persian]. https://interpolitics.guilan.ac.ir/article_4789.html
- Karsh, E. (2002). *The Iran-Iraq War 1980-1988*. Osprey Publishing.
- Khosravi, A. (2008). "Increased Israeli presence in Iraq and its expansion". *Rahbord*, 16(2), 141-176. [In Persian]. https://rahbord.csr.ir/article_124307.html
- Marr, P. (2012). *The Modern History of Iraq*. Westview Press.
- Menati, A. (2020). "The resurgence of Arab-Iraqi nationalism in Iraq (2003-2020)". *Foreign Relations*, 12(1), 131-161. [In Persian]. https://frjournal.csr.ir/article_125489.html?lang=en
- Middle East News. (2018). "The Battle of Tel Antar: The special role of Iraqi forces in the October 1973 war". [In Persian]. <http://www.mdeast.news.com>
- Mohammadi agah, S. (2013). "Mechanisms for establishing no-fly zones". [In Persian]. <http://www.smalawyer.ir>
- Mohammadi, A. (2016). "No-fly zones in international law with reference to the UN Security Council". *Legal Research*, 15(29), 217-244. [In Persian]. https://jlr.sdil.ac.ir/article_23960.html

- Mohammadi, F. (2021). "A historical review of U.S. policy in the Persian Gulf". [In Persian]. <http://www.ipis.ir>
- Mohammadi, H. R. & Mikameh, I. (2013). "The impact of oil on U.S. presence in the Persian Gulf". *Earth Science Research Journal*, 45(2), 34–52. [In Persian]. https://esrj.sbu.ac.ir/article_95058.html
- Mokhtari heshi, H. & Nosrati, H. R. (2010). "Energy security and Iran's geo-energy position". *Geopolitics*, 6(18), 95–124 [In Persian]. https://journal.iag.ir/article_56952.html
- Najafi, F.; Masoudnia, H.; Emam-jomeh zadeh, J. & Nassaj, H. (2016). "Federalism and the power triangle (Shiites, Kurds, and Sunnis) in Iraq's new political structure". *Contemporary Political Essays*, 7(19), 141–163 [In Persian]. https://politicalstudy.ihs.ac.ir/article_2377.html
- Nami, M. H. & Mohammadi, A. (2008). *The geography of Iraq with emphasis on geopolitical issues*. Tehran: Armed Forces Geographical Organization. [In Persian].
- Norouzi, H. & Javanshiri, A. (2005). "The UN Security Council and humanitarian intervention after the Cold War". *Journal of Law and Political Science Faculty*, 69, 289–316. [In Persian]. https://jflps.ut.ac.ir/article_12408.html
- Pashang, A. (2010). *The Security Council and the end of twenty years of sanctions against Iraq*. Peace IPSC. [In Persian]. www.peace-ipsc.org
- Payam Azadegan. (2021). "An overview of the Baathist army of Iraq and the role of the Soviet Union in the imposed war". [In Persian]. <http://www.mfpa.ir>
- Pelletiere, S. C. (1992). *The Iran-Iraq War: Chaos in a Vacuum*. Praeger.
- Rajabi, M. (2020). "The position of Iraqi Kurdistan in U.S. regional policies in West Asia". *Political Studies of the Islamic World*, 9(2), 27–52. [In Persian]. <https://priw.ir/article-1-841-fa.html>
- Rasouli saniabadi, E. & Roustaei, M. (2020). "Balance of threat and the Arab-Israeli alliance against the resistance axis". *Middle East Studies*, 26(3), 113–134. [In Persian]. https://cmess.sinaweb.net/article_147703.html
- Rasouli saniabadi, E. (2013). *Introduction to the most important contemporary military-strategic issues*. Yazd: Yazd University Press. [In Persian].
- Salehi, S. J. (1999). "Mechanisms for controlling the Iraqi army during the Ba'ath era". *Defensive Policy*, 9(26-27), 1–14. [In Persian]. https://dpj.ihu.ac.ir/article_202999.html
- Salimi beni, S. & Kalmarzi, A. (2012). "The United States and the Kuwait crisis (1990–1991): emphasis on energy security". *Historical Research*, 3(4), 3–22. [In Persian]. https://pdtsj.ut.ac.ir/article_70683.html
- Sayed, M. & Zare, F. (2016). "Iraq's border disputes with its neighbors, with emphasis on the second Gulf War". *International Relations Studies*. [In Persian]. https://rahbord.csr.ir/article_124307.html
- Torabi, Q. & Taheri, A. (2010). "The role of oil in the foreign and security policies of the United States". *Political Studies*, 3(10), 1-28. [In Persian]. <https://sanad.iau.ir/Journal/journ/Article/960352>
- Zol'ain, N. (1992). "The impact of the events in Iraq on the development of international law (Resolutions on international relations and humanitarian interventions)". *Legal Research Quarterly*, 1(10), 191-216. [In Persian]. https://lawresearchmagazine.sbu.ac.ir/article_56462.html